

סיכום סוגיית
הכלל בכתב מיד
ה' עלי השכיל

(דברי הימים א' כ"ח)

בהוצאת 'בית מדרש גבוה לכהנים'

'עץ חיים היא למחזיקים בה'

בהיות ובית מדרשנו 'בית מדרש גבוה לכהנים' אינו מתקצב ע"י שום גורם כל שהוא, וכל החזקתו ממומן מתרומות הציבור, אשר נדבם רוחם להיות מכינים את הכהנים לעבודה, ע"כ נפנה לכל אותם המכירים בערך לימוד תורת הקרבנות אשר בכוחה להגן ולהטיב, לבוא לעזרת ה' בגיבורים וליטול חלק בהעמדת מקום חשוב ונשגב זה, ולסייע למען בית ה' אלוקנו.

לשותפות קבע ולתרומות 0504166339

ניתן לתרום דרך מכשירי נדרים עבור בית מדרש גבוה לכהנים

הזכויות בספר זה אינם שמורות

וניתן להשתמש בו למטרת זיכוי הרבים

יוצא לאור ע"י 'בית מדרש גבוה לכהנים- ביתר'

בביהמ"ד אהל יששכר רח' המגיד ממעזריטש 144 ביתר

ערך וסידר: חננאל עמר 0504166339

K0504166339@gmail.com

מכתב ברכה מהגאון רבי חיים אקרמן שליט"א ראש הישיבה הגדולה ביתר עילית,
ומהגאון רבי מאיר שמחה אויערבאך שליט"א רב שכונת הדקל וחבר הכד"ץ

ביהמ"ד "חניכי הישיבות" בית משה

בראשות מורינו הגאון הרב חיים אקרמן שליט"א

בס"פ. ארצות שבת שלום, תשל"ח.

בוא ונמציך טובה ואי שאלוה אמרתי פתח יקרה בציור צדק לנו ברחמי לבן דברי
טוב, ואין טוב אלא תורה. ביסודו והתקיוו כולל אלימות סדר הצדקה גבית מקדשנו
של אומנו- עם קדושו ולבא מלכותו- כבנים הצומחים בגינת הברכה של אבות.

בן ציונו- הגאון ר' בן היה אלפי צמח שליט"א - הוא האיש הקבץ זול לחפץ
והתעסק בקדושים ולשם פנים שפתחו בהתבססות של התורה המקדש דברי יום בימיו
בהיותו לא הכישר של הכהן הקדוש אמריו הנחמל חיים לאותו הדואג למענה האומנת הקרן של

ישל כן אכנה לפי אולם המקינים והמחייבים בזכות לימודי זב, אפילו מן המסייעים
בהצעת מסגרת זו, ולסיוע ולתאורג כחול החבונה להוריו המלמד אל גפול
להתקבול לביות תורה וצדקה לעיונו.

וכי אלפי עבדי לבו אלו יקרב אפי נותן התורה בהכשר שמים אצל יוצרי
כאלו מתרה בזמן אפסיון ושם מספרנו ציונו בסדני הצדקה כפי אלפי הכינו לעצמם
בני אומנו הכבדים האמוה הנולד.

החולם ביקר אמריו תורה בהכרה

חיים אקרמן

ועליון ואלו יקדו לו (על כחש ביחוד
הוא כ' חיים שליט"א. זמנו (כח) חתום
על יצירתו. יצורו ביחוד ה"כ"י
ועל ה"כ"י ו"כ"י אפסיון אפסיון
בכונתו לפי אלו יצורו

הכל בכתב מיד ה' - פירוש הנה לך הכל בכתב מסודר כמו שהוא מיד ה' על כל מלאכות התבנית כי בנבואה נאמר לה כמו שכתבנו על יד שמואל הרוא'.¹

(רד"ק, דברי הימים א כה, יט)

קצתי בחיי מפני בנות חת. תמצא ק' של "קצתי" זעירי במסורה, וטעם הדבר מפני שראתה רבקה ברוח הקדש שעתידי הבית וההיכל ליחרב שהיה מאה אמה, מפני עון שיתחתנו ישראל בכנות הארץ. וכנגדה מצינו בספר תהלים ק' רבתי, הוא שכתוב (תהלים פד, ד) "גם ציפור מצאה בית ודרור קן לה", לפי שדוד המלך הכין כסף וזהב לרוב לבנין ביהמ"ק, והיה מתפלל על בנין הבית וההיכל שיהיה מאה אמה, שכבר היה יודע השעור הזה ברוח הקדש עם שאר שעורי כל הכלים, הוא שאמר: (דברי הימים - א כה, יט) "הכל בכתב מיד ה' עלי השמיל כל מלאכות התבנית".

(רבינו בחיי, פרשת תולדות כז, מו)

וע"ד הקבלה: "עצי שטים עומדים", כלשון: (ישעיהו, ב) "שרפים עומדים ממעל לו", והזכיר "עומדים" על הכחות העליונים, שאין לך דבר במשכן וכליו שלא יהיה מצוייר למעלה, שנאמר: (לעיל כה, ט) "את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו", וכן אמר דוד ע"ה: (דברי הימים - א כה, יט) "הכל בכתב מיד ה' עלי השמיל כל מלאכות התבנית", וכתב: (שם, יב) "ותבנית כל אשר היה ברוח", והענין לומר כי אף על פי שהמשכן והמקדש עתידין ליחרב, וכלי הקדש הגופניים עתידיים שיאבדו בגולה, אין להבין שכשם שפסקו למטה כך פסקו למעלה תבניתם ודוגמתם ח"ו, אבל הם עומדים וקיימים לעולם, ואם פסקו למטה עתידיים לחזור לקדמותם, וזהו מאמר רז"ל במסכת סוכה פרק לולב וערבה (סוכה מה ב), וכן במסכת יומא סוף פרק בא לו כהן גדול (יומא עב א). "עצי שטים עומדים", שמעמידים את צפויין, שמה תאמר אבד סברן בטל סכויין, ת"ל: "עצי שטים עומדים", שעומדין לעולם ולעולמי עולמים. קרא "צפויין" הכח שהם מצפים לו, ומה שאמר שהן מעמידין אותו הכח, תלה הגדול בקטן. ושמא תאמר מאחר שהן מעמידין אותו, כשאבדו למטה אבד סברן למעלה, כלומר שאבד אותו הכח שהן מקוים, או שמא בטל הכח שמשקיפים לו, ת"ל עומדים, לעולם ולעולמי עולמים.

(רבינו בחיי, פרשת תרומה כו, טו)

כי יש לדעת כי כל בנין הבית והכלים לא עשאו שלמה כפי אשר נראה בעין שכלו לפאר אלא על פי נביא וגם הנביא הגיד כי לא דברי נבואתו הגיד אלא דברי קבלתו דכתיב בדברי הימים (א' כ"ח) ויתן דוד לשלמה בנו תבנית האולם וגו' ותבנית כל אשר היה ברוח עמו וגו' הכל בכתב מיד ה' עלי השמיל כל מלאכות התבנית וגו', וכתב עוד (רש"י שם) אשר היה ברוח עמו כאשר הראהו שמואל הרואה, ואמרו ז"ל באגדת שמואל (מדרש שמואל פט"ו) רבי ירמיה בשם ר"ש כו' בית המקדש מסרה הקדוש ברוך הוא בעמידה למושה ומושה מסרה ליהושע בעמידה וכו' יהושע מסרה לזקנים בעמידה דכתיב ויאסוף יהושע וגו' ויתצבו וגו' זקנים מסרוה לנביאים בעמידה נביאים מסרוה לדוד בעמידה וכו' דוד לשלמה וכו' ואומר הכל בכתב וגו' מלמד שנתנה לידרש מיד ה' מלמד שנתנה במסורת עלי השמיל מלמד שנתנה ברוח הקודש עד כאן. הראת לדעת כי כל מה שעשה שלמה בבית היה הלכה למושה מסיני והכל כתוב בספר גלוי לדורשי תורה ברוח הקודש, וכן תמצא שכתב רש"י בפירוש דברי הימים (פסוק י"ט) וזה לשונו והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש כמו ששינו הר הבית היה ה' מאות אמה על ה' מאות אמה דרש אורך החצר מאה אמה ורוחב חמשים בחמשים וגו' יהיו חמש מאות על חמש מאות עד כאן. ומן הסתם יהיה כל המעשה נרמז בתורה למבינים ברוח הקודש, ולפי זה מה שאמר הכתוב וכן תעשו לדורות הם על דברים שלא בא עליהם ההפכיות בתורה כמושכל למביני מדע ברוח הקודש בזה יתנהגו על פי מעשה האמור במשכן מדבר אבל דברים שנאמרו בתורה במשפט מקדש עולמים לא תהיה להם סתירה מפסוק וכן תעשו כיון שיש לו מקום לעמוד בו בשאר הפרטים שלא באה עליהם ההלכה והבן.

(אור החיים פרשת תרומה כה, ט)¹

¹ נציין שכתב בס' מעשי למלך (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה ד): 'ראיתי להרב החבר שהשיב לכוזרי עויין שם במאמר ג' שאמר החבר וז"ל וכבר ראינו מה שנקבע אחרי משה והיתה מצוה כמו שעשה שלמה

הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. כלומר אל יעלה בדעתך להוסיף או לגרוע הן ברוחב הן בגובה הן באורך או להוסיף חדרים או לשנות מזהב לכסף וכיוצא כי הכל מכוון לסודות עליונות וכוונות נמרצות עלי השכיל להבין ענינם ודרך כלל כי אין לשנות כלל ופירשו המפרשים השכיל דשמואל הע"ה השכיל אותי ולמדני.

(חומת אנך דברי הימים א כח)

כי לא לאדם הבירה כי לה' אלהים. כלומר דרך האדם הבונה בנין הוא בונה כפי השגת ידו ואם ידו משגת הבונה כמה יבנה חדרים ועליות ואם תשיג ידו זה בנה בכסף ובוזהב וכיוצא ורשות בידו לבנות או לשנות להרחיב או לקצר כטוב בעיניו ככל מעיניו לא כן זאת הבירה אשר הכל בכתב עלי השכיל ואי אפשר לשנות להוסיף ולגרוע שום דבר על כן על כל אשר הכינותי צריך עוד נדבה מהשרים ומהעם. ועוד שיהיה חלק לכל ישראל בבנין. וכמו שעשה בקניית הגורן מארנן שגבה מכל שבט חמשים שקלי זהב כדי שיהיה יד כל ישראל שוים בו. מפרשים.

(חומת אנך דברי הימים א כט)

לא תטע לך אשרה כל עץ. פי' רש"י אזהרה לבונה בית בהר הבית. והק' מהר"ח הא דאמרינן אין מוסיפין על הלשכות ועל העזרות וילפינן מדכתיב הכל בכתב מיד יי עלי השכיל, מה צריך קרא דקבלה תיפוק לי מקרא קמ' דאורייתא. ותי' דאי מהתם הייתי אומר דווקא אין להוסיף לשכות בתוך הבניין אבל אם ירצה מחוץ לבניין להוסיף יוסיף קמל"ן קרא דהכא, והכי משמע קרא לא תטע לך אשרה כל עץ לא תעשה מאשרה כל עץ בניין אצל המזבח.

(ר' חיים פלטיאל, פרשת שופטים טז, כא)

וה' נתן חכמה לשלמה. וצ"ב דלמה היה צריך חכמה לבנין בית המקדש והא דוד המלך מסר לידו מגילה שהיה מפורש בה כל עבודת בית המקדש כדכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. ונראה דעיין בילקוט סוף דברי הימים א דמגילת הכל בכתב היה מסור לדרוש והיתה מגילה כמו שאר המגילות, ולזאת היה צריך חכמה לידע איך לדרוש אותו.

(חידושי הגרי"ז החדשים סימן יב)

שקידש החצר והעלה עולות בזולת המזבח ועשית החג שבעת ימים ושבעת ימים ומש"כ דוד ושמואל מסדר המשוררים בבית והיו למצות תמידות ומה שעשה שלמה במה שבנה ומה שהניח ממה שעשה משה במדבר ומה שהעמיד עזרא בבית שני על קהלו לתת שלישיית השקל ומה שהעמיד במקום הארון תכונה שתלו לפני הכפורת בעבור שידעו כי הארון נגנז לשם ועל זה שאל הכוזר איך יתכן זה עם לא תוסיף ולא תגרעו ממנו והשיב החבר דזה לא נאמר אלא להמונן אבל ע"י נביאים רשאים והמפרש קול יהודה הקשה הא אין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה ותי' שדעת החבר כך שהכל צפוי למשה מסיני ונרמז בתורתו והרשות נתונה לנביאים להוציא סידורם מן הכח אל הפועל עכ"ד (אח"ז ראיתי כי כן העלה בס' אור החיים הק' פ' תרומה). עכ"ל.

וכן נציין למש"כ המנחת חינוך (פרשת תרומה מצוה צה אות א) וז"ל: 'והנה הרבה שינויים בין המשכן במדבר ובין המקדש בשילה ובין המקדש בירושלים וגם בין בית ראשון שבנה שהע"ה ובין ב"ש שבנו עולי גולה מעין דברים המפורשים ביחזקאל ובה הבנין העתיד ב"ב שיש הרבה דברים שתומים ביחזקאל ואליהו עתיד לדורשם עיין שבועות ט"ו ילפינן מפסוק וכן תעשו לדורות וכפירש"י בפ"י החומש. והרמב"ן הקשה ע"ז דהיה כמה שינויי' בין המשכן ובין בתי מקדשות. וערא"מ ובאוה"ח כתב כי הכל היה עפ"י נביא כש"א דהמע"ה הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל והנביאים היה להם הל"מ ודרשו מקראי על פי רוה"ק והכל מה"ת ע"ש וינעם לך'.

מקור הדין

בגמ' בעירובין (דף קד.) איתא: רמי ליה רב איקא מפשוניא לרבא, תנן: בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו. במקדש - אין, במדינה - לא. ורמינהי: חצר שנתקלקלה במימי גשמים - מביא תבן ומרדה בה! - שאני תבן, דלא מבטיל ליה. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: האי מלח היכי דמי? אי דמבטליה - קא מוסיף אבנין, (וכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל). ואי דלא קא מבטליה - קא הויא חציצה! - בהולכת אברים לכבש, דלאו עבודה היא.

ובגמ' בפסחים (דף פו) איתא: תא שמע: אבא שאול אומר: עליית בית קדשי הקדשים, הרי היא חמורה מבית קדשי הקדשים עצמו! שבית קדשי הקדשים כהן גדול נכנס לו פעם אחת בשנה ביום הכפורים. ואילו עליית בית קדשי הקדשים אין נכנסין לה אלא פעם אחת בשבוע [שבע שנים, וראה לשון רש"י]. ואמרי לה: פעמיים בשבוע. ואמרי לה: פעם אחת ביוכל, כדי לידע מה היא צריכה שמא תיבקע החומה וצריכה תיקון. הרי למדנו שעליית בית קדשי קדשים נתקדשה, שאם לא כן יכנסו לה בכל עת שירצו, והרי אמרת: גגין ועליות לא נתקדשו?! אמר רב יוסף: וכי אטו מהיכל [בית המקדש עצמו] ניקום ונתיב איניש [יקום אדם ויקשה] לשאר המקומות?! כי שאני היכל, דכתיב: ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגזכיו "ועליותיו" וחדריו הפנימיים ובית הכפורת. וכתב שם: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל", אלמא אף עליותיו קדושים.

ובסוכה (דף נא:) איתא: במוצאי יום טוב כו'. מאי תיקון גדול? - אמר רבי אלעזר: כאותה ששנינו, חלקה היתה בראשונה והקיפיה גוזזטרא, והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי? והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל! - אמר רב: קרא אשכחו וכו'.²

² ראוי לציין מעשה נחמד שהובא בס' דף על הדף (סנהדרין דף יח:) ע"ד רש"י שם: לא מלך וכה"ג בעיבור שנה וכו' כהן גדול משום צינה. וברש"י: כהן גדול אינו רוצה שתתעבר שנה מפני הצינה שצריך לטבול ולקדש ביוהכ"פ וכו'. כשהיה מהר"ם שפירא זצ"ל רב בפיעטרקוב, היה בית כנסת עירוני, שקראו לו "די שטאט - שיל" או "די קאלטע שיל", מפני שלא היו בו תנורים לחימום בעונת החורף, ומשום כך נתפזרו רוב מתפללי בית כנסת זה למקומות תפילה אחרים, מפאת הקור הגדול ששרר בו. לימים נבחר לביכ"נ זה גבאי חדש שקיבל על עצמו לתקן את עוול זה שבבית הכנסת העתיק, ולהתקין בו תנורי חימום, וע"י זה להחזיר את עטרת בית הכנסת ליושנה. אך, לפני שניגש לעשות את חפצו, נכנס אל הרב ושאלו אם מצד הדין מותר לשנות בית כנסת ממתכונתו, ואפילו לתיקון. לאחר שעייין הרב בענין זה, בא למסקנא שאין זו רק שאלה מקומית, כי אם כללית, הנוגעת לכל מקום, ולכן לא רצה לפסוק בשאלה כה חשובה על דעת עצמו, והשיב לגבאי שבשבת חנוכה הקרובה, כאשר יסע, כמנהגו שנה שנה, לרבו האדמו"ר רבי ישראל מטשורקוב - יציע לפניו את הענין, וידון עמו כיצד אפשר לתקן את הצריך תיקון, ואם בכלל קיימת אפשרות כזאת.

כל אימת שבקר הרב אצל רבו הרה"ק מטשורטקוב, הזמינו הרבי לשלחנו לידו, וכיבדו מאד. בשבת חנוכה זו, מיד לאחר שבתם אל השלחן והשמש עדיין הכין את אביזרי הקידוש, פנה הרבי לרב: "אמר נא לי, הרב מפיטרקוב, איך יסדר את בעיית בית הכנסת הגדול בעירו לקראת החורף הממשמש ובא?... והלא 'הכל חולים אצל צינה' ובוודאי יעזבו מתפללים רבים את בית הכנסת בגין הקור..."

"בשמעי את הדברים יוצאים מפורש מפי הרבי - סיפר הרב - נרעשתי ונבהלתי מחרדת קודש" - - - והרי שאלה זו אמנם רצה הוא להציע לפני רבו. מרוב תדהמה ויראת - הרוממות שנפלה על הרב בראותו את רוח - הקודש מדברת מגרוננו של רבו, גימגם בתשובתו, באמרו שאמנם רצה לשאול על כך את פי הרבי, מאחר ודן בדבר ויושב הוא על מדוכה זו, ורצונו אכן לשמוע את הפסק מהרבי.

ובזבחים (דף לג.) נמי מקשינן התם דאף לדברי רבי יוסי ברבי יהודה יש להוכיח שביאה במקצת שמה ביאה, כי אם אין שמה ביאה, אם כן, וליעביד פשפש, פתח קטן בכותל הצפוני של העזרה כנגד המזבח, ויעמוד המצורע בחללו, ויכניס ידיו, ויסמוך על הבהמה העומדת במקום הראוי לשחיטה. ומתרגינן: אביי ורבא דאמרי תרוייהו, אי אפשר לעשות פשפש נוסף לעזרה, משום שאמר דוד לשלמה בנו, כאשר נתן לו את התכנית לבנין בית המקדש [דברי הימים א, כח] "הכל בכתב מיד ה', עלי השכיל. ומאחר וכל המדות והפתחים ובנין כל הבית נמסרו לדוד מאת ה' בכתב, הרי אין להוסיף ואין לגרוע או לשנות את תבנית המקדש. וסוברים אביי ורבא שאמנם ביאה במקצת לא שמה ביאה, אך אין אפשרות לפתוח בצפון העזרה, ולכן לא יכול המצורע לסמוך בקירבת מקום השחיטה.

וכן איתא עוד שם (דף סב.): אמר רב יוסף, לאו היינו דתניא: ויכינו (את) המזבח על מכוונתיו - שהגיעו לסוף מדותיו? והכתיב: הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל! אלא אמר רב יוסף, קרא אשכח ודרש: ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל, כי בית, מה בית ששים אמה, אף מזבח ששים אמה.

אך הרבי ענה לו שחפץ הוא לשמוע קודם מה העלה הרב בחכתו בענין זה, ומה דעתו לפי עיונו וברורו. הרב השיב שלפי דעתו אין לשנות את תבנית בית הכנסת. ראייה לכך הביא מהגמ' בסנהדרין ("ח ע"ב) "אין מושיבין וכו' ולא כהן גדול בעיבור שנה וכו' כהן גדול משום צינה", ופירש רש"י: "משום כהן גדול אינו רוצה שתתעבר השנה מפני הצינה, שצריך לטבול ולקדש ביום הכפורים חמש טבילות ועשרה קידושין, ואם תתעבר שנה, הרי תשרי במרחשוון, וצינת מרחשוון תהיה בתשרי" - ולכאורה, מה הבעיה כאן? והרי אפשר היה להעמיד תנור בבית - המקדש, וכל החשש מפני הצינה כבר לא היה קיים, ושוב היה כהן גדול יכול להשתתף בעיבור השנה?... אלא - אמר הרב - מוכרחים לומר שאסור לשנות ולתקן בבית המקדש מאומה, כמאמר הגמרא במסכת סוכה דף נ"א ע"ב על המשנה שבשמחת בית השואבה "התקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה", שואלת שם הגמרא: "והיכי עביד הכי (רש"י): "שהוסיפו ששינו כלום על בנין שלמה"? והכתיב, הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל (רש"י): "כל מלאכת התבנית שהודיעו הקדוש ברוך הוא ע"י גד החוזה ונתן הנביא". ומתרגמת הגמרא "קרא אשכחו ודרוש", משמע, שבלא הפסוק שמצאו חכמים אז ודרשוהו, באמת אסור לשנות מבנין בית - המקדש מאומה, ולפי זה - סיים הרב את ראייתו - גם בשאלתנו, נכון לא לשנות מבנין בית - הכנסת שהוא מקדש מעט...

הרבי נהנה מאד מראייתו הקולעת של הרב. והסכים לדבריו.

לאחר זאת הרב מחדרו של הרבי, קרא אליו את בניו של האדמו"ר, ואמר להם שראה כעת "מופת" גלוי אצל הרבי, בספרו להם את כל המעשה. אך - הפטיר הרב בחיוכו השוכבני - אל תחשבו שהנני "חסיד שוטה"... וכל בואי אל הרבי הוא לראות "מופתים"... שהרי מאידך אפשר אולי לומר שלא את ולא מופת כאן, אלא פשוט הצליח הרבי במקרה לפגוע בשאלה המנקרת במוחי, כי מה ישאל לרב ואב"ד, אם לא מענייני בית - הכנסת?... אך היא הנותנת!... סיים הרב בנצחון - אם הרבי הינו "מוצלח" כזה, היודע לכוון בדיוק לכוונה, הרי שבוודאי ובוודאי כדאי לנסוע אליו, לשמוע עצתו, לקבל ברכתו ולבקש תורה מפיהו...

ובענין הנ"ל של העמדת תנור בביהכ"ס ראה מש"כ בספר מנהג ישראל תורה (או"ח סי' ק"מ ס"ק כא): אם מותר להעמיד תנור בביהכ"נ, הנה מעולם לא העמידו תנור בביהכ"נ, וכתב בשו"ת בית שערים סימן נ"ו ובשו"ת פרי השדה ח"ג סימן נ"ט ובשו"ת פני מבין סימן רל"ד, דהטעם שלא העמידו תנור, משום דע"י זה יבאו לקלות ראש וזלזול ביהכ"נ דאם יושבין אצל התנור וכיריים אורח ארעא לעשות לצנות ולדבר לה"ר וכיוצ"ב, וגם דיש לחוש שמא כדי להחם את עצמו ילכו שמה ואין נכנסין שמה בחמה מפני החמה, ועי"ש עוד טעמים וסיימו דאין נפק"מ בטעם הדבר, העיקר כיון שנהגו כן מדור דור אסור לשנות עי"ש.

אבל בשו"ת מהר"ם בריסק ח"א סימן ל"ה כתב דדוקא בזמנם הי' כן כיון שהתנורים שלהם היה משחרין כותלי ביהכ"נ כדאיתא בכה"ג בבבא קמא דף פ"ב שלא היה עושין כבשונות בירושלים והוא משום קיטרא שמשחיר החומה כדפירוש רש"י שם, משא"כ כהיום בתנורים שלנו לא שייך זה, בפרט בלופט הייצונג בוודאי מותר להעמיד תנור בביהכ"נ ואין לחוש משום שינוי מנהג דלא שייך זה אלא במנהג שיש לחוש שעושין כן להתדמות, וכן כתב בשו"ת קרן לדוד סימן ל"ז, והנה כ"ז בביהכ"נ, אבל בביהמ"ד אין שום מנהג להחמיר כמו שהתירו אכילה ושתייה לת"ח.

ובחולין (דף פג): איתא: מוקדשין מ"ט לא? אילימא משום דרבי זירא, דא"ר זירא: השוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה, שנאמר ושפך את דמו וכסהו בעפר, עפר לא נאמר, אלא בעפר - מלמד שהשוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה, והכא לא אפשר, היכי ליעביד? ליתביב וליבטליה - קמוסיף אבנין, וכתביב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, לא ליבטליה - קא הוי חציצה³. וע"ע בגמ' בבכורות יז: וברש"י ושיטמ"ק שם⁴.

³ וראוי לציין דבר נחמד שכתב בס' ווי העמודים לבן השלה"ק (עמוד העבודה פרק ז): דגמרא בזבחים, דורש: למה נקרא שמו 'מזבח', מזיח מחבב ומכפר. ומסיק בגמרא, מזיח גזירות רעות מכפר עוונות. נמצא, המזבח מזיח גזירות רעות שלא יבואו לעולם, והרעות באים מצפון, לכן הזהיר הקדוש ברוך הוא, שהמזבח יהיה רבוע, להודיע שהוא אחד ואין שני לו. כי הריבוע של המזבח, יורה על ריבוע של עולם, שאפס זולתו לגמור פינת רוח צפונית. ונוסף על זה, המזבח מזיח גזירות רעות, שלא יבואו המזיקין והשדים ופורעניות לעולם, מה שאין כח לאחר לעשות זה. ואם כן, מכח הריבוע מוכח שה' אחד ושמו אחד ואין שני לו, כי הריבוע זה מורה על ריבוע של עולם כנוצר לעיל. ולכן, אין מקום לטעות לומר לאכילה צריך, ויש שתי רשויות, מכח שלא יש מי שיוכל לגדור רוח רביעית.

ועל ידי זה יתבאר שמעתתא ריש פרק כיסוי הדם (חולין פג ב). איתא שם בגמרא: מוקדשין מאי טעמא לא נוהג כיסוי הדם, אילימא משום דרבי זירא, השוחט צריך [שיתן] עפר למטה ועפר למעלה וכו', והכא לא אפשר, היכא ליעביד, ליתביב וליבטליה, [קא] מוסיף אבנין, וכתביב (דברי הימים - א כח, יט) 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' וגו', עד כאן, עיין שם לישנא דשמעתתא. ופירש רש"י, קמוסיף אבנין: להגביהו, והרי כל אורך ורוחב ורום הבנין נמסר לדרוד על פי (ה)נביאים. דכתיב בדברי הימים, דקאמר [ליה] דוד לשלמה: 'הכל בכתב מיד ה' וגו'. וכתבו התוספות (ד"ה) קא מוסיף אבנין, והא דאמרינן פרק קדשי קדשים (זבחים סא ב), כשעלו בני גולה, הוסיפו על המזבח ארבע אמות מן הדרום, התם קרא אשכח וכו'. ורבינו תם מפרש, קא מוסיף אבנין, ולא הוי ריבוע, והתם (סב א) יליף דריבוע מעכב. ואין נראה [דאכתי], כשבא לכסות ידביק עפר גם סביב המזבח עד (שיבא) [שיהא] מרובע. ועוד, דקרא 'רבוע יהיה' הוה ליה לאתויי, ולא קרא ד'הכל בכתב' וגו', עד כאן לשונו.

ולי נראה ליישב דברי רבינו תם, כי דבריו הם מכוונים, כמו שכתב הרמב"ם בפירושו המשנה דעירובין פרק רביעי (משנה ח): אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה כו', אלפים אמה לכל רוח עגולות דברי רבי חנינא בן אנטיגנוס, וחכמים אומרים מרובעות כטבלא מרובעת כדי שיהיה נשכר לזויות. ופירש הרמב"ם, לפי שאי אפשר לעשות מרובע בצמצום ובכיוון, תנא כטבלא מרובעת. כלומר, כדרך שבני אדם רגילין לרבע, אף על פי שאינו מרובע בצמצום. ולכן צדקו דברי רבינו תם: קא מוסיף אבנין - להגביה, ומה שמגביה אי אפשר לצמצם אף שידביק גם עפר, מכל מקום מתוך ריבוי שחיטת חטאות ועולות, יבוא להגביה המזבח, ואי אפשר לכוין בצמצום, והריבוע של המזבח הוא דאורייתא. והוקשה לו לעצמו, איך נעשה גוף הבנין של המזבח מבני אדם, והלא אי אפשר להם לצמצם. לכן הביא המקרא 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל', השם יתברך נתן לי לב בחכמה ובתבונה ודעת לכוון המרובע, מה שאין כן המביאים חטאות ועולות בכל יום ויום, והם יעשו מרובע בידיהם, וזה אי אפשר לצמצם, על כן אין נוהג כיסוי דם גבי קדשים, ואמת ונכון הוא. [עוד נציין בדברי ר"ת הללו לדברי הערוך לנר בסוכה דף נא: שכתב: והכתיב הכל בכתב מיד ד'. דע שאין להקשות לרבינו תם שמשמע מדברי התוס' (חולין פג ב ד"ה קא) שסובר דלא שייך איסור דהכל בכתב אלא במזבח וכשמבטל רבועו כנראה ממה שרוצה הר"ת לתרץ הקושיא איך הוסיפו על המזבח ד' אמות א"כ יקשה מסוגיא דהכא די"ל דודאי גם ר"ת מודה דשייך האיסור בכל הוספת בנין ורק במזבח לא שייך מפני שיכולים להאריכו עד ששים אמה כדאמרינן בזבחים (סא ב) ולכן הוצרך לפרש דמזבח האיסור משום רבוע הוא].

⁴ ובהקשר לזה יש לציין לדברי הגרי"ז [החדשים סימן א, וכן בבכורות שם ועוד] שכתב: וירא (כב ב') על אחד ההרים אשר אומר אליך. וצ"ב מדוע לא אמר לו בפירושו באיזה הר (עיין ברש"י). והנה ברמב"ן הביא בשם פרקי דרבי אליעזר דבאצבע הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם את המזבח, ואמר לו זה המזבח שהיה אדם הראשון מקריב עליו מקדם, הוא המזבח שהקריבו עליו קין והבל, הוא המזבח שהקריבו עליו נח ובניו. וכן הרמב"ם פ"ב מהלכות בית הבחירה ה"א כתב דהר המוריה הוא בית המקדש ושם הוא מקום המזבח שעליו נעקד יצחק, עיין שם. ונקדים לדבר דברי הגמרא בכורות (דף יז) דמייתי ראייה דאפשר לצמצם ת"ש ממדת כלים ממידת מזבח, שאני התם דרחמנא אמר עביד ובכל היכא דמצית למעבד ניחא ליה הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. ועיין רש"י דל"ג להפסוק הכל בכתב וגו', אך בשיטה מקובצת שם כתב בשם נ"א שאני התם דרחמנא אמר דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל והבין. וצ"ב לפי"ז מאי דחי ע"י האי קרא, ועוד צ"ב.

סיכום סוגיית 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'

א. דין הכל בכתב לא יהא בטל בבית השלישי כדין הכל בכתב בבית ראשון ושני.⁵

ותירץ הגרי"ז דאיתא ברמב"ם בפ"ב מבית הבחירה ח"א דמזבח מקומו מכוון ביותר ואין משנים אותו ממקומו לעולם שנאמר זה מזבח לעולה לישראל, עכ"ל. ומוכח דהמזבח מדוקדק יותר משאר כלים ומכוון ביותר, ולפי"ז שפיר מייתי בבכורות ממידת כלים וממידת מזבח, דאפילו את"ל דמידת כלים נעשו כפי יכלתם הרי מידת מזבח היה מכוון ביותר, ועל זה תירץ דהכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, דהיה יודע שיעור המזבח בצימצום בנבואה. וכן איתא בזבחים (דף סב) בשלמא בית מנכרא צורתו [יסודות החומה, רש"י], אלא מזבח מנא ידעי אמר רבי אליעזר ראו מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד עליו ומקריב, ורב יצחק נפחא אמר אפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום וכו', אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד שהעיד להם על המזבח ואחד שהעיד להם על מקום המזבח וכו', א"כ חזינן דידעו את מקום המזבח בנבואה. והקשו שם בתוס' מאי איצטריך נביא להעיד על המזבח הא קרא כתוב ביחזקאל והאריאל י"ב אמה וכו', ולדעת הרמב"ם הנ"ל י"ל דגם לזה צריך עדות הנביא כדי שיהיה מכוון ביותר, [שכן כתב הרמב"ם שם בה"ג גם גבי מדות המזבח, מדות המזבח מכוונות הרבה וכו'], לפי"ז מבואר שלא אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם את מקום המזבח רק כשהיה שם הראהו באצבעו בנבואה מקומו המכוון ביותר וכלשון הפרקי דרבי אליעזר.

ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם (מדות פ"ג מ"א) שכתב לפי שהקפידה על מידת המזבח בתורה גדולה מאוד וכן על מקומו, ונאמר בדברי הימים שיחד להם מקום המזבח שנאמר ויאמר דוד זהו בית ה' אלקים וזהו מזבח לעולה לישראל, ואמרו ז"ל אר"א ראה מזבח בנוי ומיכאל וכו'. וצ"ב מה הראיה מקרא זה מזבח העולה שבעינין מכוון ביותר. והנה במכילתא פרשת בא, עד שלא נבחרה בית עולמים היתה ירושלים כשירה משנבחרה בית עולמים יצאת ירושלים, זו גירסת הגר"ש שם. וברמב"ם בית הבחירה (פ"א ה"ג) כיון דנבנה המקדש בירושלים נאסרו כל המקומות כולם וכו', וחזינן דבבחירת בית המקדש ומקום המזבח אוסר את כל המקומות, וא"כ צריך שיהא מכוון ביותר שנאמר זה מזבח עולה לישראל דע"י בחירת המזבח נאסר כמו כן שאר מקומות ומבוארים גם דבריו בפירוש המשניות. ועיין מנחות כט ב שהראה ה' באצבע, והיינו מכוון, אף שאין דין המנורה שתהיה מכוון מ"מ למעשה הראה הקדוש ברוך הוא במכוון. וע"ע בחידושי הגרי"ד (סימן לג) מש"כ בזה.

⁵ כ"כ בחידושי הגרי"ז סימן קפט וז"ל: בילקוט דברי הימים (רמז תתפ"א) איתא מגילת בית המקדש מסרה הקדוש ברוך הוא בעמידה הה"ד ואתה פה עמוד עמדי, משה מסרה ליהושע בעמידה וכו' יהושע מסרה לזקנים וזקנים להנביאים, ונביאים מסרוה לדוד בעמידה, עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה שנא' וכו' ואומר הכל בכתב מלמד שניתנה תורה לידרש, מיד ה' מלמד שניתנה במסורת, עלי השכיל מלמד שניתנה ברוח הקודש, ע"כ.

והנה רישא דהילקוט מיירי בענין בית המקדש, וסיפא דהילקוט מיירי לגבי תורה שניתנה לידרש, וצ"ע בזה.

ונראה לבאר עפי"מ שכ' הרמב"ם בפ"ב דמגילה הי"ח כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידים ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר וה"ה קיימת כחמשה חומשי תורה, וכהלכות שלתורה שבע"פ שאינן בטלים לעולם וכו'. הנה דין הכל בכתב הלא מספרי הנביאים הוא וא"כ ס"ד דכמו דספרי הנביאים בטלים ה"נ בטל דין הכל בכתב, וזהו מה דאמר גבי הכל בכתב שניתנה תורה להדרש, היינו דאע"פ דספרי הנביאים בטלים מ"מ הכל בכתב נשאר מהלכות תורה שאינם בטלים, והכל בכתב בבית שלישי יהיה קיים כדין הכל בכתב בבית ראשון ושני, וכפי כל בכתב שיהיה בבית השלישי.

וכמו כן ראוי לציין לשון התוספות יום טוב (הקדמה למסכת מידות) וז"ל: לשון הרמב"ם: הביא אחר תמיד מדות ואין בו ענין אחר אלא ספור שהוא זוכר מדת המקדש וצורתו ובנינו וכל ענינו, והתועלת שיש בענין ההוא כי כשיבנה ב"ב יש לשמור ולעשות התבניות ההוא והתכניות והצורות והערך מפני שהוא ברוח הקדש, כמו שאמר (ד"ה א' כ"ח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. עכ"ל. ואף על פי שהבנין של עתיד יש בו שינויים ולא ישוו עם בנין בית שני וכמו שיראה המעיין במשנה ובספר יחזקאל, והרמב"ם עצמו כתב בתחלת הלכות בית הבחירה וז"ל בנין שלמה כבר מפורש במלכים וכן בנין העתיד להבנות אף על פי שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר. ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעיין דברים המפורשים ביחזקאל אבל לא ככל הכתוב בספר שם. ואני בהקדמתי לספר צורת הבית נתתי טוב טעם בזה ע"פ המדרש שנמצא

ב. יסוד גדול כתב החת"ס דמצוה זו דבנין בהמ"ק וכליו מעיקרא הכי ניתנה בתנאי שישתנה עפ"י מראה, והיינו דקאמר ככל אשר אני מראה אותך וכן תעשו לדורות עפ"י מראה שאראה לנביאי הדורות, ומכאן הותר לשנות מה שבכתב עליו השכיל ובתוכם שינוי המזבח ששינה שהע"ה, אבל מה שלא הראה שינוי ונעשה לדורות כלי שרת, צריכים לעשותם עפ"י תבנית מראה הראשונה שהראה למרע"ה בהר⁶.

בפירש"י דיחזקאל סי' מ"ג ראויה היתה ביאה שניה של עזרא [להיות] כביאה הראשונה של יהושע כו' ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגרם החטא לא היתה תשובתם הוגנת וכו'. ע"כ. לכך אני אומר שלפי שלא היתה תשובתם הוגנת לא יוכלו למלאותו בכל חלקי הבנין כמות שהוא, לפי שאותו בנין מיועד לגאולת עולם שתהא הכבוד חונה לעולם, כענין שנאמר שם ושכנתי בתוכם לעולם. ומ"מ הואיל והיה ראוי להם ראו כי טוב לבנות מעין אותו הבנין במקצת מן הדברים עכ"ד שם. ועכ"ז יפה כתב הרמב"ם שספור ענין בית שני יש בו תועלת לעתיד מצד דברים רבים הדומים. וג"ז הביא לראיה ממה שנאמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, אף על פי שדוד הוא שאמר כן לשלמה בנו על בנין הראשון מ"מ יש ראיה ממנו וכמו שבמ"ב פ' בתרא דסוכה [תנא] ומתקנין שם תיקון גדול העתקתי ששאלו בגמ' והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ותירצו קרא אשכחו ודרוש וכו'. וכן עוד בגמ' פ"ו דזבחים (דף ס"ב) בבנין המזבח כמו שאכתוב לקמן רפ"ג דשמעין שהיה לבני בית שני לבנות כדמות הראשון אלא קרא אשכחו ודרוש וממילא נמי דלעתיד יש לנו לבנותו כמו שהוא בכתב מיד ה' אשר השכיל דוד והיכא דכבר אשכחו קרא ודרוש שפיר ונבנהו כדדרשו, והיכא דאנן ניקום ונשכח קרא ונדרוש נבנהו כמו כן והרי רש"י בפ"ו דזבחים דף ס"ב בההיא דמזבח מפרש קרא אשכח ודרוש ושלמה לא הבין לדרשו והם דרשוהו. ע"כ. [ולשונו זה תמצא עוד לקמן פ"ג מ"א בד"ה וכשעלו וכו'] וכן אנחנו כשנזכה לבנות בנין העתיד יגלה הקדוש ברוך הוא עינינו ומלאה הארץ דעה את ה' ולהבין הסתום בדברי יחזקאל ונבנהו אבל מ"מ צריך לספור בנין השני שכן רוב ועקרי הבנין מיוסדים בתבנית ה' אשר השכיל לדוד ולא ימוט, אלא מה שיזכנו האל יתברך לדרוש עוד מן המקראות מצורף לזה שע"י הסיפור הזה של בית שני אנו יכולים לדרוש ולהבין בבניא דיחזקאל. ואילו לא היה זה הסיפור נכתב בספר לא מצאנו ידינו ורגלינו באותו הבנין העתיד שיבנה במהרה בימינו.

וע"ע במש"כ הפני יהושע (שבועות דף טו).

⁶ כ"כ בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רל"ו) אהא דקשיא דאיך שינה שלמה המלך את תבנית בנין בית המקדש הראשון מתבנית המשכן, הלא קרא כתיב (תרומה כ"ה ט') ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו, ופירש"י וכן תעשו לדורות. ואף על גב דכתיב בבנין בית ראשון (דברי הימים א' כ"ח, י"ט) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל לכל מלאכות התבנית, ופירש רש"י שהכל דרש שלמה מן התורה, מ"מ קשיא דהא אין נביא רשאי לחדש דבר אלא לשעה ולא לקיום. [ועיי' רמב"ן פ' תרומה שם]. ותיריך החת"ס ז"ל, דהכי קאמר קרא, ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו' וכן תעשו, לדורות, ר"ל, דהך וכן תעשו קאי אתחלת הקרא, דככל אשר אני מראה אותך עכשיו בזמן עשיית המשכן את תבנית המשכן איך לעשותה, כמו כן תעשו לדורות בכל בנין ובנין כפי אשר אני אראה לכם אז איך יעשו זה משונה מזה. נמצא שהעיד הקדוש ברוך הוא מתחלה שישכיל בכתב מידו על ידי נביאיו, ואין כאן דבר שחידשו נביאיו נגד דין תורה עכ"ד. וכ"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ח). וכ"כ בתורת משה (שמות פרק כה פסוק ט). [ועיי' דברי דוד שמות שם; פנים יפות שם. ועיי' שו"ת הרדב"ז ח"ו סי' ב אלפים רפט, שכ' לא היו רשאים להוסיף על הכלים שעשה משה אלא על פי הנבואה. וכעיי"ז באוה"ח שמות שם, שכיון שכל מעשה הבנין נעשה ע"פ נביא נחשב הדבר כמפורש בתורה, ולא נאמר "וכן תעשו" אלא על הדברים שלא נתפרש בתורה היפוכם].

וכן נראה שלמד התפארת ישראל - יכין מסכת מידות פרק ג.

ושוב מצאתי מציאה גדולה בזה והוא מש"כ בשו"ת רדב"ז (חלק ו סימן ב אלפים רפט) וז"ל: שאלת על מה שכתב רש"י בפרשת יתרו על פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשאו ד' הרי הם לפני כאלהי זהב וקשיא לך והלא שלמה הוסיף שנים בתוך הדבור כמו שמבואר בכתובים.

תשובה. זו אינה לרש"י ז"ל אלא היא שנויה במכילתא וצריך שתדע שכל מה שעשה שלמה על פי הנבואה עשה כמו שמסר לו דוד אביו הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל כל מלאכת התבנית כאשר מצינו שעשה מזבחות אחרים ומנורות ושלחנות וכלים אחרים ולא עשה ארון אחר ועשה שני כרובים אחרים גבוהים עשר אמות והיו כנפיהם גבוהים על הארץ ועל הכרובים שעשה משה כמבואר בכתובים. ומעתה כיון שעל פי הדיבור עשה אותם ע"כ יש לנו לומר כי מה שאמר הכתוב לא תעשון אתי אלהי זהב שלא יעשנה ארבעה

ג. אין להוסיף אף על האולם וההיכל דאף עליו נאמר דינא דהכל בכתב.⁷

ד. יש משמעות בראשונים שבתחילת בנייתו ניתן להוסיף על הנכתב.⁸

ה. יש משמעות מחד מן קמיא שרק אין לפחות מהמזבח משום הכל בכתב, אך להוסיף עליו יהא שריי, ויש שכתב נמי דכניסת היסוד וכן הסובב וכן הקרן צריכים להיות אמה ועל

על הארון ממש שיהיו שנים מקצה מזה ושנים מקצה מזה והיינו שהוצרך הכתוב לבאר כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה ועל זה הזהיר הכתוב לא תעשון אתי אלהי זהב אבל לא הזהיר שלא יעשו כרובים אחרים שלא יצאו מן הארון אלא עומדים על רגליהם שאותם שעשה משה היה מקשה אחת מן הכפורת ואיברא שלא היו רשאים להוסיף על הכלים שעשה משה אלא על פי הנבואה כדכתיבנא. ואם תשאל מה היה הצורך להם היינו צריכין לבאר למה עשה עשר שלחנות ועשר מנורות ועשר כיוורות בעשר מכוונות ושני עמודים יכין ובוועז ועליהם כותרות והם לא היו משמשים כלום ואת הים עשה והבקר י"ב וכן כל שאר הכלים רומזים לדברים עליונים רוחניים וכן שני כרובים גבוהים למעלה משני הכרובים אשר על הארון והיה צריך ספר בפני עצמו והם דברים לא ניתנו ליכתב. ודי בזה להשיב על שאלתך:

⁷ כ"כ הערוך השולחן העתיד (הלכות בית המקדש סימן יג סעיף א – ג) וז"ל שם: שנינו בריש סנהדרין: אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא בב"ד של שבעים ואחד, ומדלא קתני על האולם ועל ההיכל ג"כ ש"מ דעליהם אין להוסיף. וי"ל הטעם משום דכתיב: הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. ואף על גב דבניין בית שני לא היה שוה לגמרי לבניין שלמה שהרי גובה של בניין שלמה היה ק"כ כמבואר בריש דברי הימים (ב) ובית שני היה ק', וגם באורכו נראה מהפסוקים דלא דמיין דבבית שני ארכו ק' ובניין שלמה נראה ממלכים (ו) דהיה שמונים ע"ש וכמ"ש הרמב"ם בריש בית הבחירה שבנאוהו מעין שלמה ומעין לעתיד, מ"מ אין מוסיפין בהם דבעיקר האורך של ההיכל והקדשי קדשים היו שוין אורך ההיכל ארבעים ואורך הקדש קדשים עשרים בין בבניין שלמה ובין בבית שני, וע' בסעי' ג.

וב"ג כתב: ורואה אני שינוי מלשון המשנה ללשון הרמב"ם, דבמשנה איתא עזרות דמשמע בין עזרת נשים ובין עזרת ישראל ועזרת הכהנים, והרמב"ם קאמר על העזרה דמשמע רק עזרת נשים שהיתה במחנה לויא אבל אינך שהיו במחנה שכינה אפשר דאין מוסיפין. אמנם בירושלמי פ"ק דסנהדרין (ה"ג) איתא דאפילו על ההיכל מוסיפין, שאומר שם בקשו להוסיף על ההיכל במה מוסיפין ומסיק במנחת מאפה ע"ש, ודלא כמ"ש בסעי' א. וצ"ל דהא דתנן עיר ועזרות אורחא דמילתא קתני דבהם רואין לפעמים צורך להוסיף לפי רוב העם, אבל בהיכל שאין שם הילוך רק לכהן בקטרת ומנרה ולחם הפנים אין צורך להוסיף אבל אם רצו מוסיפין.

⁸ כן נראה לכא' מדברי הריטב"א (חולין דף פג:): שכתב: וליבטליה. פי' דהשתא ליכא חציצה. קא מוסיף אבנין וכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. פי' מקרא הוא בעניני תכונות הבית שאמר דוד לשלמה בנו לומר כי כל שיעורי [ה]בית כולם מפי השם ואין להוסיף ולגרוע בהם, וא"ת הא אמרינן בפרק קדשי קדשים (זבחים ס"א ב') שכשעלו בני הגולה הוסיפו במזבח ארבע אמות מן הדרום, י"ל דהא מפרש התם דקרא אשכחו ודרוש מה בית ששים אף מזבח ששים, ועוד דהתם בתחלת בנינו והכא כשהיה במזבח כל שיעורו.

⁹ כן נראה מדברי הראב"ה (תשובות וביאורי סוגיות סימן אלף קמ): בריש פרק כיסוי הדם (פג ב) גרסינן במוקדשין היכא דמי וכו' עד וליבטליה. פירוש יהא נוהג במוקדשין] כיסוי הדם ואי משום דבעינן עפר למטה לתביה וליבטליה להניחו לעולם, ומשני קא מוסיף אבנין. ופירש רבינו שלמה משום דכתיב הכל בכתב וכו'. וקשיא לי דהשתא משמע לך מהתם דמידת [קמתן] [קומתן] מעכב ואין להוסיף, ובפרק [קדשין] קדשים (זבחים נה א) משנינן בריש פיר' לא צריכא דבצ(י)ריה בציריה, ואמזבח קאי התם. ותו תניא בהדיא בההוא פירוקי' (סב א) ומדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעכבין ומסקינן התם ובלבד שלא יפחיתנו ממזבח שעשה משה, וכי כת[נ]ב הכל בכתב (הקרן) [אקרן] ויסוד וריבוע שכל מקום שנאמר בו המזבח מעכב. ואין לפרש בריש כיסוי הדם במזבח דמשה, דא"כ משכח' לה במזבח דשלמה. ותו דלפחות[ת] דווקא[ן], ולא אשכחן פחו' שבמזבחים טפי פחו' ממזבח דמשה, אבל להוסיף שפיר דמי.

וכן נראה לכא' מפירוש הרא"ש על מסכת מידות שכתב וז"ל מלבנין אותו פעמיים בשנה בסיד וא"ת והא מוסיף אבנין וכתיב הכל בכתב וכו' ואין לומר דבדבר מועט ליכא מוסיף אבנין דהא אמרינן בפרק כיסוי הדם דקדשים פטורים מכיסוי דהיכי ליעביד למיתב עפרא קא מוסיף וכו' אלמא אפי' (מיעוט) [בדבר מועט] שייך הוספת הבנין וי"ל שהמזבח יכול להיות גדול עד ששים כדאמרינן בפרק קדשי קדשים וההיא דפרק כיסוי הדם הכי קאמר על כרחך קדשים לא בעי כיסוי הדם דאם הוסיפו על המזבח ועשאו ששים אמה א"א להוסיף עליו, ועוד כתב שהיו מקלפין את הסיד הישן. [וכן בפסקי תוספות במידות אות טז

כתבו: מלבנין את המזבח בסיד פעמים בשנה ויכולין להוסיף את המזבח עד ס' אמות וא"כ היו מקלפין הסיד הישן].

ובס' אמר יוסף (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה ט) כתב ע"ד: ולפי קוצר עניות דעתי נוראות נפלאותי ולא זכיתי להבין דברי קדשו ועדיין הקושיא במקומה עומדת דלמה פטרו קדשים מכיסוי (הדם) ליתבו עפרא וליבטליה ואם יגיע לשיעור יותר מששים אמה יסלק אותו עפר ויתחיל ליתן עפר אחר חוזר חלילה ובאופן זה לעולם לא יבוא לידי (נוסף) [מוסיף] דכשיראו דנתמלא המזבח מעפר עד שכבר הוא בא לשיעור יותר מששים אמה יסלקוהו, ואם איירי הרב בהגע עצמך בנו המזבח מעיקרו שיעור ששים אמה ועל זה קאמר דאי אפשר למיתב עפרא דמוסיף אבנין גם זה לא הונח לנו כלל דהא כיון דיכולים לבנותו פחות מששים אמה לא יבנוהו מעיקרא אלא פחות מששים אמה כדי שלא תבטל מצות כיסוי [הדם] בקדשים, ועוד דאם כן גם לענין מלבנין אותו שייך לומר הכי דלא ילבנוהו בסיד דאם הוסיפו על הבנין ועשאו של ששים אמה אי אפשר להוסיף עליו ועיין בתוס' פ' קדשי קדשים דף ס"ב ע"א ד"ה אף ששים אמה ודוק.

ונציין נמי למש"כ בס' מעשי למלך (הלכות בית הבחירה פרק ב הלכה יז): והנה קשה לי מהא דאיתא בפ' כה"ד דאין יכול לכסות דם קדשים משום דהוה מוסיף על הבנין א"כ מוכח דקומתו מעכב והנה תוס' הקשו שם באמת מהא דתי' דרק מידת ארכו ורחבו אין מעכב אבל קומתו מעכב דלא גרסינן בגמ' רק מידת ארכו ורחבו ולא גרסי קומתו כמש"כ בצ"ק אבל רבינו דגרס גם מידת קומתו אין מעכב קשה מהך דכה"ד והנה לכאורה י"ל דשם בזבחים לעיל מיני' בד"ה אף מזבח כ' תוס' דהך דכה"ד הכונה משום דלא יהא ריבוע והריבוע מעכב אך תוס' חולין דחו זה מדמיייתא בפכה"ד קרא דהכל בכתב עלי השכיל ולא קרא דרביע יהי' ולישב דברי רבינו נראה דסובר כתירוץ הראשון בזבחים וחולין דכשיהא ששים אי אפשר להוסיף ולכן ע"כ קדשים פטור מכה"ד ונראה להביא ראיה לתי' זה דהנה במשנה דמידות איתא דבכל ע"ש היו מלבנין המזבח ויקשה לכאורה א"כ ממנ"פ אי מבטל לה א"כ מוסיף אבנין ואם אין מבטל לה א"כ א"י לזרוק הדם דל"ה על קיר המזבח וא"כ ע"כ ע"י שמלבנין בכל ע"ש ניתוסף הבנין ואין לומר דהי' מגרדין בכל ע"ש מה שלבנו בשבוע העברה ז"א כיון דבטלינהו לגבי מזבח א"א לגרדם משום לא תעשון כן לד' דאסור משום נתיצת מזבח וע"כ דעד ששים יכולין להוסיף אך עדיין יקשה ע"כ אי הי' עושין מזבח ששים אמה א"כ לא פי' אפשר להוסיף כ"ש וא"כ הכי הי' אסור ללבן לעולם דלאו אורח ארעא שיהא נצבע בדם לעולם וא"כ ע"כ לישב דקו' הגמ' הי' באמת משום דל"ה ריבוע וא"כ לכן ל"ק מהא דמלבנן בכל ע"ש דהא כשמלבון מלבנן בשוה לכל רוחות וקרנותיו ולא יקשה מעתה קו' התוס' דלמה לא מיייתא קרא דרביע יהי' משום דבאמת לכשיהא ששים אמה אסור אף אי ע"י הליבון הי' עושין שיהא שפיר רבוע אפ"ה אסור משום דהכל בכתב עלי השכיל דיותר משישים מעכב ואי הוה קדשים חייב בכסוי אי באנו להשוותו שיהא ריבוע א"כ במעט זמן יהא הכרח להוסיף ע"י שמלבנין אותו תמיד עד שיהא יותר משישים וזה מעכב משום דכתיב הכל בכתב עלי השכיל. [אמנם יש להעיר ממש"כ בפרק א הלכה יז: והנה נראה להביא ראיה לדעת הר"י אסכנדרו לתקן שרי לנתן ממשנה פ"ג דמידות דמלבנין את המזבח והקשה הרא"ש בפירושו למידות הא קמוסיף על הבנין ותי' דנקלף את השיד והא הסיד שמלבנין בו בטל לגבי מזבח דאל"כ הא הוה חציצה ואין זורקין את הדם כדאמרינן בר"פ כיה"ד ואפ"ה רשאי אח"כ לגרור משום דכיון דמלבן מחדש הוה נתיצתה כדי לתקן לכן שרי].

ועוד נציין למש"כ התוספות בזבחים דף סב. וז"ל: מדת ארכו ומדת רחבו אין מעכבין - והא דכתיב הכל בכתב מידה' עלי השכיל ומיירי אף גבי מזבח כדאיתא פרק כיסוי הדם (חולין פג:): דמה בית ששים אף מזבח ששים היינו שיהא קדוש עד ששים אם ירצו להרחיבו ולא שיהא חובה לעשות כן.

וכתב המעשה רקח הלכות בית הבחירה פרק ב הלכה יז: אבל מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינן מעכבין. לכאורה קשה טובא דברישי הפרק הל' ג' כתב רבינו מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה וכו' ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה ע"כ והוי היפך מ"ש כאן והנה התוס' ז"ל בזבחים דף ס"ב ההך דמדת ארכו ומדת רחבו אין מעכבין כתבו דהא דכתיב הכל בכתב מידה' עלי השכיל ומיירי אף גבי מזבח הא אמרינן דמה בית ששים אף מזבח בששים היינו שיהיה קדוש עד ששים אם ירצו להרחיבו ולא שיהא חובה לעשות כן ע"כ. והרב קרית ספר הביא ג"כ טעם ז"ל של התוס' ואינו מעלה ארוכה למ"ש הוא עצמו בתחילת הפרק דאין להוסיף על מה שבנו ועל מה שעתידי להבנות ולא לגרוע ממנו אם לא שנאמר בדוחק דהא דאין להוסיף וכו' לא קאי אלא אצורת הבית שכ"כ וצורתו ידועה איש מאיש. [וראה נמי באבן האזל הלכות בית הבחירה פרק ב הלכה ג שכתב: והנה גם במש"כ הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו קשה דבדף ס"ב פריך במה דתנן וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום וד"א מן המערב, דהא כתיב הכל בכתב מידה' עלי השכיל, ומשני קרא אשכח ודרש ויאמר דוד זה הוא בית וגו' וזה מזבח לעולה כי בית מה בית ששים אמה אף מזבח ששים אמה, ופירש"י ולששים אמה לא הוצרכו, ומבואר דאפשר להוסיף על מדת המזבח. אבל באמת הדברים מבוארים דמה דאמרינן דמדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעכבין ובלבד שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה זהו לענין דין הכשר ופסול, דדין

זה אין להוסיף, דאף קודם שהוסיפו בני הגולה על המזבח היו ג"כ אמה, וכן במזבח של משה היו אמה וכדאמרינן בזבחים (ס"ב ע"א) ¹⁰.

זה שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה זה מעכב בדיעבד, אבל מה דכתיב הכל בכתב מיד ד' זה אינו אלא לכתחלה כיצד לעשות המזבח, אבל אינו מעכב בדיעבד כיון דאינו מפורש בתורה, ומה שכתב הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו אינו מהך קרא דהכל בכתב, דהא מהך קרא יש רשות להוסיף אלא מקרא דיחזקאל דמפרש בגמ' בעירובין דף ד' ובמנחות דף צ"ז פירושא דקרא דזהו על המזבח שעתיד להבנות, ולכן שפיר כתב הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו ולא לגרוע דזהו שלא לעבור על נבואת יחזקאל, ומיושב מה דאמר בגמ' לא צריכא דבצרי בצורי, וכן מה שכ' הרמב"ם דאינו מעכב אלא שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה]. וע"ע בזה בחידושי ר' אריה לייב מאלין (חלק ב סימן כז) מה שהאריך בזה. וכן מש"כ בזה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן מז).

¹⁰ ראה בזה בס' מקדש דוד (קדשים סימן א אות ד) שם כתב: והרמב"ם ז"ל כתב בפ"ב מהל' בית הבחירה הלכה ג' דמזבח שבנו בני הגולה הוא כעין מזבח שעתיד להבנות ואין להוסיף על מדתו ואין לגרוע ממנו, והקשה עליו המנחת חינוך מצוה צ"ה (סוף ס"ק ט"ו) הא אמרינן דעד ס' אמה יש להוסיף ומקודש המקום לכך.

ונראה לענ"ד דהרמב"ם ז"ל לשיטתיה אזיל דפסק לפמ"ש הכ"מ פ"ג מהל' יוה"כ ה"ב כראב"י דכולא מזבח בדרום קאי, ובזבחים (נ"ט א) יליף לה מקרא דצפון צריך להיות פנוי מכלום אף ממזבח, א"כ לדידיה אי אפשר לומר דעד ס' אמה יש להוסיף על המזבח, דא"כ יהיה יחד עם הכבש שהיה בדרומו של מזבח צ' אמה מן הצפון לדרום, וכיון דכל רוחב העזרה מצפון לדרום היתה קל"ה אמה כדאמרינן במדות (פ"ב מ"ו), א"כ חציה הדרומי הוא רק ס"ז אמה ומחצה, וכיון דהצפון צריך להיות פנוי מכלום וצריך המזבח עם הכבש להיות בחציו הדרומי, א"כ איך אפשר שיהיה המזבח עם הכבש צ' אמה, ודוחק לומר שקידש לענין שאם ירצו להוסיף על העזרה, וההיא דזבחים (ס"ב א) ע"כ אתיא כמ"ד דמזבח בצפון קאי א"נ ממוצע ועומד, אבל הרמב"ם ז"ל דפסק כראב"י אי אפשר לו לפסוק כן.

עוד נראה טעם דהרמב"ם ז"ל לא היה אפשר לו לפסוק כרב יוסף דעד ס' אמה יש להוסיף על המזבח, דאמרינן במס' מדות (פ"ג מ"א) דהיסוד היה אוכל בדרום רק אמה אחת וכן במזרח רק אמה אחת, ואמרינן בזבחים (נ"ג ב) הטעם לפי שלא היה בחלקו של טורף, ופליגי התם (נ"ד א) רב ולוי, דרב אמר דלא היה לו יסוד כלל ולוי אמר דלא היה לו יסוד בדמים, דרב מתרגם באחסנתיה יבנה מדבחא דכל המזבח צריך להיות בחלקו של בנימין, ולוי מתרגם באחסנתיה יבנה מקדשא, והיינו רק מקום המקודש לדמים צריך להיות בחלקו של בנימין, והתוס' שם ד"ה רב הקשו לרב דלא היה לו יסוד כלל במזרח ובדרום חוץ מאמה אחת א"כ אין המזבח רבוע, ותירצו כיון דלמעלה במקום המערכה הוא רבוע שפיר דמי ע"ש. והנה הרמב"ם ז"ל פסק פ"ב מהל' בית הבחירה הלכה י' כרב וא"כ איך אפשר לפסוק כרב יוסף דעד ס' אמה יש להוסיף על המזבח, דהא המזבח היה ל"ב על ל"ב אמה וכשיוסיפו עד ס' צריך להוסיף עוד כ"ח אמה, ונראה באיזה צד יוסיפו הנך כ"ח אמה מן המזרח למערב, דאי אפשר לומר דהכל יוסיפו לצד מערב דהא כל בין האולם ולמזבח לא היה רק כ"ב אמה כדאמרינן במס' מדות (פ"ה מ"א), וע"כ צריך להוסיף לצד מזרח ו' אמה, וזה אי אפשר לפי שאינן בחלקו של טורף, ואם לא יוסיפו לצד מזרח א"כ לא יהיה המזבח רבוע, דאף למעלה במקום המערכה לא יהיה רבוע, ורב יוסף ע"כ ס"ל כלוי דרשאים לבנות אף שלא בחלקו של טורף רק שאינו מקודש לדמים.

והנה לפי דברי התוס' הנ"ל דזה דהמזבח צריך להיות רבוע הוא רק למעלה במקום המערכה, יקשו דברי התוס' שם (ס"ב ע"א) ד"ה אף, שהקשו כיון דאמרינן דעד ס' אמה יכולים להוסיף על המזבח א"כ אמאי אמרינן בחולין (פ"ג ע"ב) דדם קדשים אי אפשר לכסות משום דצריך ליתן עפר למטה, ואם יבטלנו למזבח א"כ מוסיף אבנין וכתביב הכל בכתב כו', והא אמרינן הכא דעד ס' אמה יש להוסיף וא"כ אין זה מוסיף אבנין, ותי' שם דמש"ה אי אפשר משום דהמזבח צריך להיות רבוע, ואי אפשר על כל מליקת עוף לתת עפר בכל סביביו כדי לרבעו, [ובתוס' חולין שם הקשו כמו כן וכתבו דאפשר לרבעות והניחו בקושיא], וקשה כיון דהמזבח צריך להיות רבוע רק למעלה במקום המערכה א"כ חטאת העוף שדמה למטה הרי יכול לכסות דלמטה לא איכפת לן בריבוע וצ"ע.

ובעיקר קושית התוס' אמאי אינו יכול ליתן עפר למטה ולבטל הא רשאי להוסיף עד ס' אמה, נראה לומר דמש"ה אי אפשר משום דכניסת היסוד וכן הסובב וכן הקרן צריכים להיות אמה ועל זה אין להוסיף, דאף קודם שהוסיפו בני הגולה על המזבח היו ג"כ אמה, וכן במזבח של משה היו אמה וכדאמרינן בזבחים (ס"ב ע"א), א"כ כשמזה מדם העוף על הקיר למעלה מן היסוד אם יתן עפר ויבטלו א"כ אינו מוסיף על מדת המזבח כלל רק שממעט על כניסת היסוד ומרבה על כניסת הסובב וזה אינו רשאי, ואם יתן עפר גם

1. דעת היראים דכל האי דינא דהכל בכתב שאין להוסיף על הנכתב הוא רק אם מוסיפין על המחובר אך בתלוש שרי¹¹.

2. דעת המהרש"א שכל שהתיקון לא היה צורך עבודת המקדש אלא לאפרושי מאיסורא דערוה לא הוה בכלל הכל בכתב מיד ה'¹².

תחת היסוד ולמעלה מן הסובב כדי שיהיו כניסתן אמה א"כ מוסיף על מקום קרנות, והקרן ג"כ צריך להיות רק אמה.

¹¹ כן איתא בספר יראים סימן שעו [דפוס ישן - סו] וז"ל: "ובמס' תמיד אמרינן ומי הוה אכסדראות בעזרה והתניא אמר ר"א מנין שאין עושין אכסדראות בעזרה ת"ל לא תטע לך אשרה כל עץ אמר רב חסדא באכסדראות של בנין יש לשאול היכי עבדינן אכסדרא של בנין הא כתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ואפי' בעזרת נשים מקשינן הכי בסוכה פ' החליל [נ"א ב'] דתניא יורדין לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול ואמרינן בגמרא חלקה היתה והקיפיה גזוזטראות כו' ומקשינן עלה והא כתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל יש לתרץ דהאי אכסדרא של בנין לא היתה מחוברת ברצפה אך על עמודי אבנים רחבים היתה בנויה ובתלוש אין תוספת בנין כדתניא בסוטה פ' אלו נאמרינן [מ"א א'] עושין לו בימה של עץ בעזרה וכו' ואין בנין זה פירושו כפי' בקבר בנין דאמרינן בסנהדרין [מ"ז ב'] דההוא במחובר קאמר וההוא נמי מצי לאוקמיה בקבר בנין תלוש". [וכע"ז ראינו שכתב מדנפשיה בשו"ת דברי מלכיאל חלק ד סימן קב שכתב: ושם איתא שהיו בונים בימה של עץ. וקשה דהא כתיב הכל בכתב. וצ"ל דכיון שהיה רק לשעה ולא היתה מחוברת לקרקע לא מיקרי מוסיף על הבנין. וכן איתא בחולין [פ"ג ע"ב] שאם דעתו ליטלו משם לא מיקרי מוסיף על הבנין. ולפמ"ש הרמב"ם בפ"ג מה' חגיגה משמע שבונים הבימה מבחוץ ומביאים אותה לתוך העזרה. ולפ"ז לא שייך בזה הא דהכל בכתב. וע' ירושלמי פ"ק דמגילה ואכמ"ל בזה].

ובס' אמר יוסף לרבי יוסף ב"ר דוד אלקלעי מחכמי ירושלים (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה ט): ודבריו תמוהים דא"כ מאי פריך בפרק החליל דף נ"א ע"ב על הא דאמר ר' אלעזר חלקה היתה בראשונה והקיפיה גזוזטרא ופריך דהיכי עביד הכי והכתיב הכל בכתב ה' וכו' ולדברי הרב דכל שאינו בנין מחובר ברצפה ליכא משום תוספת הבנין הרי הגזוזטראות לא היו מחוברים ברצפה אלא זיזין בולטין מן הכותל ועליו היו מניחין ככל שנה הגזוזטראות וכמ"ש רש"י ז"ל.

¹² כ"כ המהרש"א בסוכה נא: גבי מה שעשו את הגזוזטרא והלא הכל בכתב וכתב שם המהרש"א וז"ל: קרא אשכחו ודרש. פי' רש"י שלא יבואו לידי קלקול ולפי שזה התיקון לא היה צורך עבודת המקדש אלא לאפרושי מאיסורא דערוה לא הוה בכלל הכל בכתב מיד ה' וגו' וק"ל.

וראינו בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ד סימן קב) שהביא לדבריו וכתב: אבל תירוצו צ"ע מנ"ל דשרי להוסיף בבנין הו"ל לתקן שלא יבואו נשים כלל לשמחת בית השואבה. אכן באמת קשה בלא"ה דהא עזרת נשים נעשתה עבור נשים שהיו באות לביהמ"ק להקריב קרבנות ולהתפלל כדאיתא גבי חנה. וכן איתא כמדרש איכה שבנות לוד היו הולכות לביהמ"ק להתפלל. ועזרת ישראל היתה עבור ישראלים הבאים בשביל הקרבנות ולהתפלל. וא"כ איך עשו בתחילה סמוך זה לזה. דהא הווי נשים בחוץ ואנשים בפנים והדלתות היו פתוחות מזה לזה כל היום. וכן מצינו גבי מצות הקהל שהקהילו האנשים והנשים וזה ה' בעז"נ כדאיתא בסוטה (דף מ"א). ולא מצינו שעשו שם איזה תיקון שלא יהו מעורבין. עי"ש.

ועיין באגרות משה (ח"א סי' לט) מה שפילפל והאריך בדבריו.

ונציין נמי למש"כ בשו"ת משנה הלכות (חלק ז סימן יב): ובמה שכתבתי נראה לכוין בזה כוונת המהרש"א בח"א סוכה הנ"ל שכתב הא דקרא אשכחו ודרשו דאי הבדל הוא דאורי' א"כ הרי הוא בכלל של הכל בכתב שהוא צורך המקדש ולמה להו קרא. וכתב ז"ל דלפי שהתיקון לא היה צורך עבודת המקדש אלא לאפרושי מאיסורא דערוה לא הוה בכלל הכל בכתב עלי השכיל, ולכאורה אכתי צ"ע דהרי מצד המקדש נמי בעי הבדל בין אנשים ונשים אמנם לפמ"ש אתי שפיר דלצורך המקדש ה' סגי בהבדל במקום אחד ולא ה' צריך לגזוזטראות שהם בנין וכ"ש של עץ, ולא מבעיא להפוסקים דעל הזווים הקבועים בכל שנה קמבעיא לי' עי' הגהות יעב"ץ [א"ה. ז"ל שם: נראה דאזיזין שהוסיפו אחר שהיתה חלקה מקשי דהו"ל מוסיף על הבנין, אבל אגוזטראות לא קשה, כיון שאינם תוספת בנין אלא מניחין אותם על הזיזין לפי שעה ואח"כ נוטלין אותם, ואם לא כן, בלא"ה קשי' דקעברי משום לא תטע לך כל עץ וגו' עכ"ל]. א"כ לא ה' צריך למטה ועי' ראב"ד בפ' למס' תמיד פ"א, מנין שאין עושין אכסדראות של עץ בעזרה שנאמר לא תטע לך כל עץ אצל המזבח ועי' ירושלמי פ"א דמגילה ה"ד דאין עושין הבימה מעיו"ט משום דלא תטע והראב"ד פ"ג מכלים ה"א דמנורה הווי כלי העשוי לנחת, ובראב"ד פ"ב מהביה"ח לענין נטיעה בעזרת נשים ובפ"ו מעכו"ם, והרמב"ם פ"א מבהב"ח ה"ט אוסר בנין של עץ אפילו בעזרת נשים וכן דעת

ח. אין להקשות מהבימה של עץ שהיו עושין להמלך בעזרה והוא יושב עליה לקריאת פרשת הקהל דהוי מוסיף על הבנין, משום דהוי בנין והוספה ליום אחד, ועוד דכיון דאינו מצווה רק לכבוד המלך לא הוי מוסיף על הבנין.¹³

הראב"ד שם, וכן דעת הרב ר' שמעי' והרע"ב במס' מדות פ"ב מ"ג ולזה כיון המהרש"א ז"ל דהאי קרא אשכחו דמשום ערוה עכ"פ צריך הבדל יותר כדי שלא יראו וע"כ צריך להיתם למעלה ואנשים למטה וכנ"ל.

שוב מצאתי בביאורי הגר"א מדות הנ"ל שפי' ז"ל בראשונה פי' במקדש ראשון שלא היה דבר בולט מן הכותל ובמקדש שני שהיו יראים מן היצה"ר עשו כצוורה כדי שיהיו שם נשים ע"כ. הנה ביאר לן הגר"א ז"ל דבמקדש ראשון שלא היו צריכין לגזוזטרא משום שלא שלט היצה"ר בהם לצדקתם ולא חיישו ליצה"ר הכ"נ דלא עשו גזוזטרא וההבדל היה למטה, וסגי בהכי, אבל במקדש שני שחשו ליצה"ר תקנו לנשים למעלה, וא"כ מבואר דהתקון של נשים למעלה הוא משום יצה"ר ולא משום הבדל וזה כדברי מהרש"א וכמ"ש בס"ד ודו"ק.

¹³ דן בזה באורך בשו"ת דובב מישרים (חלק א סימן נב) וז"ל שם: ועל דבר הערתו בש"ס סוכה דף נ"א [ע"ב] בענין הקיפו את העזרה גזוזטראות, פריך הש"ס והיכי עביד הכי והכתיב הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל עי"ש, ובש"ס סוטה דף מ"א [ע"א] אהא דביום הקהל עושין למלך בימה בעזרה עי"ש לא פריך הש"ס הא הוי מוסיף אבנין, וכת"ה תירץ דבמס' סוכה פריך הש"ס אזיזין שהיו בנין קבע שישאר כך תמיד להכי פריך הא הוי מוסיף אבנין, משא"כ בסוטה שלא נעשה רק לשעתה ליום הקהל לחודה ולא הוי בנין קבע ומשום הכי לא שייך למפרך הא הוי מוסיף אבנין, דכל שלא נעשה לקביעות לא חשיב מוסיף על הבנין עכ"ד.

הנה מדברי הראב"ד ז"ל בהל' ע"ז פ"ו [ה"י] שתירץ דמשום הכי היה מותר לעשות בשמחת בית השואבה גזוזטראות של עץ, משום דרק לשעתה היה עיין שם [עי' לקמן סי' קל"א ד"ה לדעת], א"כ מוכח דגם הזיזין היו רק לשעה, דאל"כ אכתי תקשי מזיזין שהם ג"כ של עץ, וע"כ דגם הזיזין היו סותרין בכל שנה כמו הגזוזטראות. אך י"ל לפי מה דמבואר בש"ע [או"ח] סי' שי"ז [ס"א ברמ"א] דלענין קשר על ז' ימים חשיב קשר של קיימא, וא"כ י"ל דשמחת בית השואבה שהיה על ז' ימים חשיב שפיר בכלל מוסיף אבנין, משא"כ במצות הקהל שהיה רק על יום אחד.

עוד י"ל בישב קושית כת"ה, דהנה לכאורה יש להעיר מאי פריך הש"ס בסוכה הא מוסיף אבנין, כיון דהיה אסור לעשות בנין של עץ במקדש, וכל ההיתר הוא רק משום דהיה הבנין רק לשעה כדברי הראב"ד הנ"ל, וא"כ עומד הבנין לסתור ולא חשיב בנין כלל כיון דהוי רק בנין לשעה, ואפילו לענין שבת קיי"ל דבנין לשעה לא הוי בנין, ועי' בירושלמי ס"פ כלל גדול [שבת פ"ז ה"ב] ובשו"ת חתם סופר או"ח סי' ע"ב שהעלה דהש"ס דילן ס"ל דבנין לשעה לא הוי בנין, וא"כ אמאי חשיב בכלל מוסיף אבנין כיון דעומד לסתור. ועי' בתוס' ז"ל בערכין דף ל"ד [ע"א] ד"ה הן שכתבו כיון דלסתרי קיימו לכן חשיב כאילו לא היתה מעולם עי"ש, והיא הערה נכונה. [א"ה. ראה נמי בחולין דף פג: שם איתא: ליתבי וליבטלי'. וברש"י: להניחו שם לעולם ע"כ. ומבואר דבנין שהוא לשעה, אין בו איסור ד"הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל". ובאמת גם בראב"ד (פ"ו דע"ז) מבואר דבנין לשעה אין בו איסור ד"לא תטע" וגו', וא"כ יכלו לעשות סוכה לז' ימים בעזרה ודו"ק. וכן טען הגר"מ אריק זצ"ל במנחת קנאות על סוטה (מ' ע"ב) ע"ש. עוד בענין עשיית הסוכה בעזרה ראה בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן לא שכתב: והקושיא דהא הכל בכתב מיד ד' השכיל, לדעתי אינה קושיא כלל, מכיון דקרא קמרי להו, והוי זה דומיא דאיתא בסוכה ד' נ"א ע"ב, וכך מבארים גם התוס' בזבחים ד' ל"ג ע"א ד"ה וליעבד, דאמרינן כן בכל היכא דאיכא למימר קרא אשכחו ודרוש ע"ש].

ובהאמור יתורץ מה שיש לכאורה להקשות גם מצד דהיה אסור לעשות בשם בנין של עץ, וכמוכח. אך לקושיא זו יש לתרץ בלא"ה ולומר דהיו מעמידים הסוכות בשטח המותר, או מפני דלשעתה מותר בכלל, או להעמיד שרק מלמעלה שמו ענפי עץ והמחיצות היו עשויים מאבן ולכן מותר בהיות שזה בלא בנין, כמבואר מצדדי היתר כאלה בהשגת הראב"ד בפ"ו מה' ע"ז ה"י ופ"א מה' בית הבחירה ה"ט וכ"מ ומשל"מ שם עיין שם. ויעוין גם בשו"ת רדב"ז בלשונוות/בלשונוות הרמב"ם ז"ל סי' צ"ד עיין שם].

אך י"ל לפי מה שהעלה הראב"ד ז"ל בפ"א הל' בית הבחירה [ה"ט] טעם אחר דהיה מותר לעשות גזוזטראות בשמחת בית השואבה, משום שהיה בעזרת נשים כמבואר שם במתני' דף נ"א [ע"א], ושם מותר לעשות בנין של עץ עי"ש, ולפי"ז הא אינו עומד לסתור כיון דשרי שם להיות בנין של עץ, ומשום הכי שפיר פריך הא מוסיף אבנין כיון דהיה בנין קבע, משא"כ בסוטה הס"ד היה דההקהל בעזרה היא מדפריך [שם ע"ב] עומד מכלל דיושב כו', וא"כ שהיה בעזרה ועומד לסתור לא חשיב בנין, ומשום הכי לא פריך הש"ס הא מוסיף אבנין.

אך אכתי צ"ע לפי המסקנא דהקהל היה בעזרת נשים א"כ יקשה מדוע לא פריך הש"ס הא מוסיף אבנין. אך י"ל בענין אחר, דלעולם עיקר ההיתר הוא שהיה בנין של עצים כתירוץ הראב"ד בפ"ו מה' עכו"ם משום דהיה רק בנין לשעה, ואי דקשיא קושיא מאי פריך הא מוסיף אבנין כיון דעומד לסתור כקושיא הנ"ל, י"ל כיון דמבואר שם במתני' דהיו מתקנין בזה תיקון גדול, וא"כ היה הדבר לצורך מצוה וע"כ המצוה משוי לה כבנין קבע. [וצע"ק מהמרדכי [שבת סי' שי"א] המובא בט"ז או"ח סי' שט"ו אות א' עיי"ש], ועי' ברש"י סוכה דף ל"א [ע"א] ד"ה מפני תקנת מריש, דמצוה משוי לי' כל שבעה כבנין קבע, ומשום הכי שפיר מדויק, דמקודם הקדים הש"ס מאי תקון גדול היה, ומשמפרש התיקון ממילא שפיר פריך היכי עביד הכי, כיון דהיה לצורך מצוה א"כ הוי כבנין קבע וקא מוסיף אבנין, ומשני משום דקרא אשכחו עיי"ש, משא"כ בימה דהקהל דאינה מצוה ולא היו עושיין רק לכבוד המלך. ועייין בשירי קרבן על הירושלמי מגילה פ"א ה"ד [ד"ה מפני התקיעה] שכתב כן דתקנת בימה לא הוי מצוה, וכיון דאינה מצוה והיה רק לשעה לא חשיב בנין כיון דעומד לסתור, משום הכי לא פריך הא מוסיף אבנין, כנ"ל.

ולדעת הט"ז באו"ח סי' תרס"ח [סק"א] דמצות בימה היא הלכה למשה מסיני לא כדעת השיירי קרבן הנ"ל, א"כ בודאי לא קשה קושיית כתי"ה כיון דהיה הלכה למשה מסיני לעשות בימה לא הוי בכלל מוסיף אבנין כיון דהיה ההלכה למשה מסיני להוסיף, ורק שבש"ס סוכה פריך כיון דלא ידע הש"ס בהו"א דקרא אשכחו, וז"ב. ע"כ. וע"ע מש"כ בשו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן סג ע"ד. וראה גם בקובץ דרך כוכב מיעקב (קובץ א עמ' כ"ד והלאה) אריכות גדולה בכל זה ע"ש היטב.

וכ"כ נמי בשו"ת דברי מלכיאל [חלק ד סימן קב] וז"ל: ושם איתא שהיו בונים בימה של עץ. וקשה דהא כתיב הכל בכתב. וצ"ל דכיון שהיה רק לשעה ולא היתה מחוברת לקרקע לא מיקרי מוסיף על הבנין. וכן איתא בחולין (פ"ג ע"ב) שאם דעתו ליטלו משם לא מיקרי מוסיף על הבנין. ולפמ"ש הרמב"ם בפ"ג מה' חגיגה משמע שבונים הבימה מבחוץ ומביאים אותה לתוך העזרה. ולפ"ז לא שייך בזה הא דהכל בכתב. ועי' ירושלמי פ"ק דמגילה ואכמ"ל בזה.

ובהערות הגרי"ש אלישיב (מסכת סוכה דף נא) ציין לדברי הדובב מישרים וכתב שם: אמנם לכאור' כל עצם הקושיא לק"מ, דלכאור' שינוי מתבנית הבית הוה כשמשנים מעצם הבנין, וא"כ זה הכל כשהיו עושים גזוזטרא היו משנים מתבנית הבית עצמו, שהיו קובעים זיזים בקירות הבית וכד', ובזה הוה שינוי מהתבנית, ולא שפיר מיעבד, אבל כשמעמידים סתם בימה באמצע העזרה איזה שינוי יש כאן בבנין הבית, וסתם הכנסה מבחוץ יש כאן ולא שינוי בבית, וא"כ לא שייך להקשות שם מקרא דהכל בכתב מיד ה' עלי השכיל.

[ובדרך אגב נציין לדברים שכתב הראב"ד במסכת תמיד דף כז. הקשורים נמי לדין זה וז"ל: ובתו' צרפת מקשים בשם ר' אלחנן בן הר' יצחק ז"ל אהא דקתני בסוטה בפ' ואלו נאמרין בשמיני במוצאי שביעית עושיין לו בימה של עץ ויושב עליו שנאמר מקץ וגו' עד אגריפס המלך עמד וקבל וקרא מעומד ופריך בגמ' עומד מכלל יושב והא אמר מר אין ישיבה בעזרה וכו' ומוקי לה בעזרת הנשים דמאי קושיא ה"ל למימר דכשהיה יושב על הבימה היתה עשויה כמו גג גבוה הרבה ואמר רב בפרק כיצד צולין דגגין לא נתקדשו והרי הוא יכול לישב בטוב ותירץ בשם הר' יצחק אביו ז"ל דכיון שלא היה דבר קבוע בעזרה שהרי לפי שעה היה נתון אותו בימה דלאחר כן היו שומטין אותה מיד מפני שלא היתה עשויה אלא למושב בעלמא לפ"ז לא היתה חלוקה משאר קדושת העזרה שהרי ע"כ צ"ל דלא חשיב ההיא בנין דבר של קבע שאם היא חשיב בנין של קבע הוה אסור כדאמרין לקמן שאין בונין אכסדרה של עץ בעזרה.

ולי נראה דבלאו הכי לא תקשי שאפילו א"ת שהיא בנין קבע אעפ"כ גג הבימה היא קדוש כשאר קדושת העזרה שהרי אפי' למ"ד דעליות וגגין לא נתקדשו היינו אותן שהיו באותו שעה כשנתקדשה העזרה אבל מכאן ואילך כל מה שיעשה באויר העזרה שום דבר הכל קדוש דלאו כל כמיניה ע"י בנינו להפקיע קדושת העזרה שנתקדשה דבשלמא הלשכות שהיו בנוים בשעה שנתקדשו העזרה י"ל שהאויר של מעלה ע"ג לא נתקדשו מפני שהפסיקה התקרה של לשכה בין האויר שלמעלה לא קדשו אבל באותו מקום שהיה חלוק בעזרה באותה שעה אותו אויר נתקדש עד רום רקיע שאם לא נפרש כן קשיא לרב דאמר גגין לא נתקדשו מגג בית הפרוה דקיי"ל דהוה בקודש אפי' הפרוה והא ליכא למימר שהיה גגה שוה עם הקרקע של העזרה שהרי בעזרה היתה עומדת ושם היו מולחים עורות קדשים אלא ע"כ צ"ל שאפילו בגגין היה חילוק דיש מהן שנתקדשו ויש מהן שלא נתקדשו והכל לפי הצורך והשעה שהיו צריכין אז עשו ולא דוקא דקאמר רב דכל גגין לא נתקדשו אלא חוץ [גג] הפרוה לא נתקדשו כולם או בשעת קדושת העזרה אבל מכאן ואילך לא אתי שום בנין ומבטל קדושת העזרה וכן מוכח כמו כן [הא דתנן] גגו היה קודש ולא מותבי' מיניה לרב (ורב).

כמו כן נראה לומר דבימה לא צריך לאסרה משום לא תטע אפילו אם היתה ממש בקביעות לשם דא"ל דכל דבר שיש בו אהל דומיא [דנטיעה] שיושבין בצלו זהו אסור לעשות כן אבל בענין אצטבאות ובימה אינו נראה שיהיה אסורה שהרי בן קטין עשה מוכני לכיור של עץ וגם מגורה איכא מאן דמכשיר בסוכה

ט. היכא דאיכא הלכה למשה מסיני להוסיף אין להקשות מהכל בכתב¹⁴.

י. יש שכתב לחדש דהאיסור להוסיף בהר הבית מצד הכל בכתב מיד ד' הוא רק בעזרת נשים, אך לא בחיל ושאר הר הבית¹⁵. וכן יש שכתב דרק בתים מקודשים בקדושת הבית שפיר אסור להוסיף משום הכל בכתב. אבל מחילות שהם חול ולא נתקדשו כלל שפיר ליכא איסור משום הכל בכתב¹⁶.

בפרק החליל ואף על פי שמנורה אין ראייה כל כך משום שדבר המיטלטל הוא ואין דומה לנטיעה מכל מקום מוכני היה קבוע אלא מידי דמאהיל בעינן דומיא מה שהתורה אסרה].

¹⁴ כ"כ הדובב מישרים חלק א סימן נב בתו"ד וז"ל: "ולדעת הט"ז באו"ח סי' תרס"ח [סק"א] דמצות בימה היא הלכה למשה מסיני לא כדעת השיירי קרבן הנ"ל, א"כ בודאי לא קשה קושית כת"ה כיון דהיה הלכה למשה מסיני לעשות בימה לא הוי בכלל מוסיף אבנין כיון דהיה ההלכה למשה מסיני להוסיף, ורק שבש"ס סוכה פריך כיון דלא ידע הש"ס בהו"א דקרא אשכחו, וז"ב".

¹⁵ כ"כ הגר"מ פיינשטיין זצ"ל באגרות משה (או"ח ח"א סי' לט), דלכאורה קשה לפי הרמב"ם בפ"א מהל' בית הבחירה הלכה ט' דאף בעזרת נשים אסור לעשות בנין של עץ, וכן ס"ל להראב"ד בסוף פ"ו מהל' ע"ז, שהרי כתב על בימה של עץ שעשו למלך בעזרת נשים כמפורש בסוטה (מא) שהי' מותר מחמת שלשעתה היתה, וכן הביא הראב"ד בפירושו לתמיד פ"א (דף כז) בשם תוס' צרפת בשם הר' אלחנן בה"ר יצחק ור' יצחק אביו, וא"כ איך עשו סורג שהיה מעץ וכדכתב כאן רש"י, ובשלמא לתירוץ הראב"ד בפירושו לתמיד שרק אוהל שהוא דומיא דנטיעה אסור אתי שפיר כאן, אבל לתוס' צרפת ולהראב"ד בהלכות ע"ז ולהרמב"ם הנ"ל קשה.

וצריך לומר שרק עזרת נשים חמורה לאיסור עץ, אבל לא החיל ושאר הר הבית.

ולפי"ז יש גם ליישב הא דכתב הרא"ש בפירושו למידות (פ"ב ה"ג) והובא בכסף משנה פ"ה מהל' בית הבחירה (ה"ג) שהוצרכו לעשות סורג כדי להתיר טלטול בשבת, משום שהיקף הר הבית לא מהני דהוי הוקף ולבסוף פתח עיין שם. וקשה מהא דבסוכה (נא ע"ב) מקשינן על הגוזזטרא שעשו בעזרת נשים היכי עביד הכי והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, וא"כ גם כאן יקשה איך עשו סורג להתיר טלטול דהוי רק איסור דרבנן.

אך להנ"ל אתי שפיר, דהאיסור להוסיף בהר הבית מצד הכל בכתב מיד ד' הוא רק בעזרת נשים, אך לא בחיל ושאר הר הבית, וכמו דמותר לעשות שם בנין של עץ וכנ"ל, עיין שם.

ושוב מצאתי לדבריו חבר הלא הוא רבנו הערוך השולחן העתיד (הלכות בית המקדש סימן ב סעיף ט) שכתב: וזה שכתב ובונין בה בתים לצרכי המקדש ונקרא כל בית לשכה, בוודאי כוונתו על הלשכות שנחשבו בפ"ב דמדות, והרמב"ם חשבן לקמן בפ"ה. ויראה לכאורה שאין להוסיף בניינים שלא נחשבו במשנה, אבל מצאתי מי שכתב שהיו הרבה בתים והרבה לשכות נוספות על האמור במשנה, שהיה בהכרח למשמש הבית, כי אותן שבמשנה לא יספיקו, וחשב עד עוד שלשים לשכות הכרחיות (תוי"ט שם רפ"ב בשם שה"ג). ולפי"ז צ"ל דהלשכות אינן בכלל הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל, אלא שבנאום לפי הצורך. אבל לא נראה, שהרי אפילו על בליטת גוזזטראות פרכינן בסוכה (נא, ב) והכתיב הכל בכתב ע"ש, וכ"ש על בניינים גמורים. ומ"מ יש לחלק ולומר, דוודאי בהעזרה היה הכל בכתב וגו', אבל בהר הבית מחוץ לעזרה אין להקפיד והלשכות הנוספות היו כולם בהר הבית. ומ"מ צ"ע עד יבא מורה צדק.

¹⁶ כ"כ בס' בית המלך (בוים, הלכות יסודי התורה פרק ו הלכה ז) וז"ל שם: ובעיקר דברי התוס' יומא דף ל"א הנ"ל עיין בס' דרך הקדש דף ט"ז ע"ב שהקשה למה לא עשו לה מסיבה מבית הפרוה עצמה לעלות לגג בית הפרוה ע"ש ולפענ"ד נראה ליישב דהנה בתוס' יומא דף ל"ה ע"א ד"ה פרוה אמגושא כתבו שם בשם הערוך שהי' אמגושא א' ששמו פרוה שחפר מחילה תחת הקרקע בקדש עד שיראה עבודת כה"ג והרגישו הכהנים בחפירה ומצאוהו וקראו אותה הלשכה על שמו ע"ש ובודאי דמיירי שחפר אותה המחילה אחר שבנו הביהמ"ק. ולפי"ז קשה אמאי קיימו אותה הלשכה ולא סתמו אותה הא בעינן הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ואסור להיות שום בנין כל שהוא בבית המקדש יותר ממה שצוה הקדוש ברוך הוא וא"כ הא אותה המחילה שחפר האמגושא לא הי' בכתב. וא"כ אמאי עשו הכהנים אח"כ מאותה מחילה לשכה הא אסור להוסיף על הבנין:

ועכצ"ל דאותה הלשכת בית הפרוה באמת לא הי' עליו שום קדושה דהוי בכלל מחילות לא נתקדשו וגם לא הי' פתוח לקדש. ולכך שפיר מותר לבנות אותה הלשכה דרק בתים מקודשים בקדושת הבית שפיר אסור להוסיף משום הכל בכתב. אבל מחילות שהם חול ולא נתקדשו כלל שפיר ליכא איסור משום הכל

יא. יש שכתב שאף שהיה דין דהכל בכתב לעשות עוד שולחנות ומסתמא היה כתבנית זה של משה, אבל דין שולחן ללחם הפנים לא היה אלא אחד.¹⁷

יג. יש שכתב שהספק במס' ר"ה אי' ב' מיני ארזים הוו או י' מיני ארזים מפני שהכל בכתב עלי השכיל.¹⁸

בכתב והרי כל הר הבית הי' בנוי כיפין ע"ג כיפין וע"ג מחילות משום גזרת קבר התהום אף על גב דבוראי לא נצטוו בזה מן הכתב רק דחכמים עשו תקנה זו מדעתם. וע"כ היינו משום דהמחילות לא נתקדשו והוי חול גמור לכך ל"ש בזה לאסור משום הכל בכתב. וה"נ כיון דהלשכות הפרוה לא נתקדשה ל"ש לאסור משום הכל בכתב. וא"כ מיושב קושיות הדרך הקדש הנ"ל. דלכך לא עשו מסיבה מבית הפרוה אל הגג הפרוה דהא מקום הטבילה של כה"ג ביוהכ"פ הי' צריך להיות במקום קדוש. ואם יעשו המסיבה מהגג הפרוה אל הבית הפרוה שוב יהי' לו דין לשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול. ויותר כיון דהלשכות הפרוה הוא בנוי בקדש ורק הא דלא נתקדשה בקדושת עזרה הוא משום דפתוחה לחול. וא"כ אם יעשו המסיבה מהלשכת הפרוה אל הגג בית הפרוה והגג בית הפרוה הא הוי בנוי ג"כ בקדש דהא מיירי דשווה הגג לקרקע העזרה. וא"כ הוי הלשכת הפרוה פתוחה לחול ולקדש והא קיי"ל בתוספתא פ"ב דמע"ש לשכת הבנויות בקדש ופתוחה לחול ולקדש דתוכה קדש לכל דבר. עי"ש.

¹⁷ כ"כ בחידושי הגר"ח (מנחות דף צט.). וז"ל: 'בהך דס"ל לחד מ"ד די' שולחנות עשה שלמה ואין מסדרין אלא על של משה, הביאור בזה, נהי דזה היה הכל בכתב לעשות עוד שולחנות ומסתמא היה כתבנית זה של משה, אבל דין שולחן ללחם הפנים לא היה אלא אחד, ומשום דבדין שולחן הנאמר במצוה דועשו לי מקדש לא נאמר אלא שולחן אחד.'

וכע"ז ראינו נמי במקדש דוד קדשים (סימן כא אות ג) שכתב: ויש להבין איך עשו עשר מנורות ושולחנות והתורה אמרה רק אחת, ולפ"ז כי השלחן והמנורה לבד שהן לעבודתן הם חלק מהמקדש, א"כ כמו הבנין עצמו היה הבית משונה מן המשכן שהיה בו אולם ותאים כי הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ה"נ במנורה שהיה צריך להיות עשר מנורות וכן שולחנות, אבל מה ששייך לעבודה לא היו מסדרין רק על אחד ולא היו מדליקין רק אחד, וכן כיוורת עשה שלמה עשרה, דאף הכיור שמקומו קבוע בין האולם ולמזבח הוא חלק מהמקדש, ובירושלמי שקלים שם אמרינן דהכיור והכין מעכבין את הקרבנות, דאם אין הכיור והכין על מקומם אין שום קרבן כשר להקריב במקדש ע"ש, דאין המקדש כהלכתו, דהשלחן והמנורה מעכבין רק עבודת פנים דאם אינן על מקומן אין ההיכל כהלכתו, אבל הכיור והכין מעכבין כל הקרבנות דאין המקדש כהלכתו].

¹⁸ ראה בהערות הגר"ש אלישיב (ראש השנה דף כג.): ופליגא דרבה בר רב הונא דאמר וכו'. עשרה מיני ארזים וכו'. ולכאורה למאי נפק"מ אי ב' או עשרה, ואין לומר דנפק"מ למשנתנו במאי מדליקין דהרי אין דין להדליק בארז אלא בדבר שדולק טוב והוה כמדורה, והוה אפילו אי לא מיקרי ארז, וכתבו התוס' כאן וביאר יותר המהרש"א בב"ב דנפק"מ למקח וממכר, דאם דברו למכור ארז הרי דלדידיה הוה ד' מינים, ולדידיה הוה עשרה, והא דלא הביא השו"ע דין זה, משום דהיום בלישנא דבנ"א הוה ארז מין אחד, וא"כ כיום אין נפק"מ בין זה לזה, ורק יהיה נפק"מ במקום שהחליטו ביניהם שימכור לו ארז דקרא.

ואיתא במדרש אמר ר"י לא היה ראוי העולם להשתמש בארז רק כיון דהכשיר שלמה לבנות בזה ביהמ"ק דהוה ארזי הלבנון הוכשר להשתמש בעולם, והרי הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, וא"כ היה ציווי לבנות בארז, וכן יהא במקדש העתיד, א"כ נפק"מ במה יבנו ביהמ"ק דלדידיה ד' ולדידיה י'. ועוד נפק"מ איכא בעץ ארז דמצורע ובפרה אדומה.

יד. אורך ורוחב הבית לא יכלו לשנות מפני הדין דהכל בכתב,¹⁹ אך גובה יכלו לשנות כמה שרצו.²⁰

¹⁹ ראה בקרית ספר הלכות בית הבחירה פרק ד שכתב: וכן בבית עולמים קדש הקדשים עשרים על עשרים מרובע וההיכל ארבעים על עשרים שהאורך כפל הרוחב שפירוש וכן תעשו לדורות אינו כתבנית ממש אלא שיהיו מתיחסים ארך ורוחב של בית עולמים לאורך ורוחב של משכן כדפרישי' ובגובה לא היה מתיחס בית עולמים למשכן שלא היה גבוה אלא עשר אמות נראה דהכי גמירי לה דלא קאי וכן תעשו לדורות אלא אאורך ורוחב לא אגובה דגובה קרשי המשכן לא הוה איפשר להיות יותר מעשר אמות גובה אבל בבנין בית עולמים כל כמה דהוה גבוה טפי מעלי כיון דהוה איפשר וכל שאר הבנין של בית עולמים עד תשלום מאה על מאה. האולם ויציעים ותאים אף על גב דבמשכן לא הוה דוגמתן אפי' הכי על פי נביאים נמסר דוגמתן לדוד כל מלאכת התבנית ארך ורחב ורום כדכתיב ויתן דוד לשלמה בנו את כל תבנית האולם ואת גזויו ועליותיו וחדריו הפנימי ואת הכפרת וכתב הכל בכתב מידה ה' עלי השכיל אותי לימד וקדושת כל שהיה סביב ההיכל שהוא ארך ששים על עשרים נראה דהוה קדושת עזרה דהא מכלל ארך ורוחב העזרה הוה.

ועיין בשו"ת בית אפרים (אורח חיים סימן י) שכתב: שאלתו שאלת חכם על התוי"ט במסכת מידות ראיתי ואף כי טרידנא טובא במילי דפסחה. לכבודו פנית. ונתתי פני לעיין קצת כפי הפנאי. הנה לכאורה צ"ע ברש"י שדבריו סותרים זא"ז דבע"ז דף מ"ג פרש"י שיהא כארכו ורחבו ורומו ושיעור מדת פתחיו אבל אם נשתנה במקצת מותר עכ"ל ובמנחות דף כ"ח כתב רש"י תבנית היכל למדת אורך ורוחב וקומה שיהא דומה לו בשלשתן עכ"ל הרי מבואר דלא קפיד רק אהנך תלתא ומדת פתחיו לא מעכב והוא תימא ולא מצאתי במפרשים שהרגישו בזה. ולענ"ד נראה דלכאורה יש להסתפק בהא דתניא לא יעשה בית תבנית היכל על איזה היכל קאמר שהרי היכל בית ראשון היה קומתו שלשים אמה והיכל בית שני קומתו מ' אמה ועיין תוי"ט פ"ה דיומא ובהגהת הכ"מ מי אמרינן דאף ע"ג דבבית שני שינו מדתו והעמידוהו על ארבעים מ"מ גם לעשות היכל שרומו שלשים אסור כיון שבבית ראשון היה כך אלמא שכיוצא בזה הוא כשר למקדש ואף דמקדש שני לא נעשה כן מ"מ לא היה מעכב מדת רומו בזה:

והנה בהא דקאמר ר"י בר"י של עץ לא יעשה כו' ואף חכמים דפליגי עליה היינו דס"ל של עץ פסולה אבל מ"מ כל תבנית כלי מקדש אסור לעשות אף דבמקדש הוה של מתכות ולכן אף כתבנית היכל ראשון אסור. ולכאורה מסתבר לומר כן כיון שכן עשה שלמה וע"ז אמר דוד הכל בכתב מידה ה' עלי השכיל או דילמא דוקא כתבנית בית שני הוא דאסור כיון שבנין בית שני בנו ע"פ נביאים שעלו מן הגולה ומסתמא קרא אשכח ודריש אף על פי ששלמה לא דרשו כך וכדאמרינן בזבחים דף ס"ב וכמ"ש התוי"ט בריש מדות שם א"כ י"ל דהיכל שהוא בתבנית אחר ממה שעשאוהו הם פסול הוא אבל באמת ז"א דודאי אין סברא לומר ששלמה לא הבין לדרשו בדבר המעכב ופסול בדיעבד רק התם בזבחים אמרינן דאינהו קרא אשכח ודריש שמותר להם להוסיף ולהרחיב המזבח עד ששים אמה אם ירצו וה"נ דכוותיה לענין קומת היכל י"ל שהיה מותר להם להוסיף אבל מ"מ היו יכולים לעשות כתבנית הבנין שעשה שלמה שע"ז נאמר הכל בכתב וע"ש בתוס' ד"ה מדת ארכו וא"כ לכאורה מצד הסברא היה נראה שאסור לעשות כתבנית הראשון וקצת מקום י"ל לפמ"ש הרמב"ם בהל' בית הבחירה שאנשי בית שני כשבנוהו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין הדברים המפורשים ביחזקאל עכ"ל. וא"כ י"ל שכך גזרה חכמתו יתברך שעתה יהיה הבנין על דרך זה המבואר ביחזקאל בבנין העתיד וא"כ מזמן ההוא והלאה אין איסור בתבנית היכל כ"א ע"ד זה שהיה בבית שני שהוא כמו בנין העתיד אבל באמת ז"א שהרי ביחזקאל לא נתפרש שיעור הגובה כלל רק נאמר וראיתי לבית גובה סביב וכתב רש"י שלא נתפרש שיעורו רק במדות איתא רום ההיכל מאה אמה. ובספר צורות הבית להתוי"ט כתב שאין אנו יכולין לחייב שיהא מכוון הגובה של בית העתיד לגובה בית שני אחרי שמצאנו בד"ה ב' בבנין שלמה ובגובה מאה ועשרים כו' ולפיכך אין לנו הכרח עד כמה גובה ההיכל בעצמו גם הבנין שעליו כמה גבהו וברוך היודע עכ"ל וא"כ מנין לנו להקפיד על מדת רומו של בית שני דאפשר גם אם היו בונין כתבנית הראשון היה כשר. אלא שלפי הצורך הוסיפו וא"כ בין כתבנית הראשון בין כתבנית השני שניהם כאחד טובים להיות נקרא בשם תבנית היכל ואסור לעשות כמותן:

אך מדברי רש"י בע"ז שכתב להקפיד על שיעור מדת פתחיו נראה דתבנית בית שני בעינן שהרי בבנין שלמה לא נזכר בכתוב שיעור לפתחים כלל רק בשני עשו מדה לפתחים ונראה שלקחו קצת מבנין יחזקאל כמ"ש הרמב"ם ועכ"פ מוכח מדברי רש"י דאתבנית בית שני קפדינן וצ"ע מנין לו להכריע כן. ונראה לענ"ד בטעמא דמלתא ע"פ מ"ש הפני יהושע בר"ה דקרא דלא תעשון אתי אהיכל ואולם קאי לפי משאז"ל דבהמ"ק של מטה הוא מכוון נגד בהמ"ק של מעלה וא"כ אפשר שראו באותו פעם גם כן דמות ההיכל ואולם במדור העליון ולכך קאמר אתם ראיתם כו' וא"כ יעלה בדעתכם לעשות דמות המדור שלי לזכרון ועל זה קאמר לא תעשון אתי ור"ל מדור שלי ע"ש ולפי זה הא דילפינן מקרא דאסור לעשות תבנית

היכל כו' היינו שיהיה דוגמת ההיכל שבמדור העליון שהוא מכוון כנגד מדור התחתון ובהכי אתי שפיר מה דקשה לכאורה דמנ"ל לאסור תבנית היכל בזה"ז דדלמא לא אסרה תורה אלא בזמן שבהמ"ק קיים אז אסור לעשות כמותו לצורך הדיוט אבל אחר החורבן אין קפידא בזה אם יבנה לו בית באיזה תבנית שיהיה ולפי מ"ש י"ל דגם אחר החורבן אסור כיון שהוא דוגמת בהמ"ק שלמעלה ולפי זה בבית שני שבנוהו ע"פ נביאים ושינו מדת גובה הבנין שהיה בימי שלמה ושאר שינוים אין ספק שגם בשמים ממעל נעשה המקדש בדוגמא שלמטה ומן הוא והלאה נאסר לעשות תבנית ההיכל כזה ולכן אנן השתא בטר תבנית היכל של בית שני אזלינן ואסור לעשות כמותו:

²⁰ ועי' רמב"ם (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה יא) שכתב: ומצוה מן המוכרח לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור שנאמר ולרומם את בית אלהינו, ומפארינן אותו ומייפין כפי כחן אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו ה"ז מצוה.

והנה המעשה רקח: ולהגביהו וכו'. כתב מרן ז"ל פשוט הוא. ולכאורה הוה קשיא לי דהא כל הבנין היה ע"פ הדיבור כדכתיב הכל בכתב מידה' עלי השכיל ואינן רשאינן לפחות ולא להוסיף ובפ"ג דזבחים דף ל"ג פריך וליעביד פשפש ומתרץ הכל בכתב וכו' גם בריש פ' כסוי הדם גבי נתינת עפר למטה כדי לכסות הדם פריך ולבטליה ומתרץ קא מוסיף אבנין וכתביב הכל בכתב וכו' ואין לומר דהקפידה אינה אלא בגוף הבית אבל ההוספה מבחוץ לא נאסרה שהרי בפ' החליל דף נ"א גבי עזרת נשים שהיתה חלקה בראשונה והקיפוח גזוזטרא בשביל הנשים ופירש"י זיזין בולטין בכתלים ומסדרין עליהם לוחין בכל שנה כדי שיהיו הנשים רואות ופריך והיכי עביד הכי והכתיב הכל בכתב וכו' ומתרץ קרא אשכחו ודרוש וכו' ע"כ. הרי דאין זה אלא ההוספה בבנין ואפ"ה היתה אסורה לולי קרא דאשכחו ותו דרשה זו לא דרשה חכמים ז"ל אלא גבי בנין הבית הכנסת כדאיתא בשבת דף י"א ופסקה רבינו בפ"א דהל' תפלה עד שמצאתי בב"ב דף ג' דדריש מקרא גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון דיכול להוסיף בגובה עיין שם וקרא דהכל בכתב וכו' פי' רש"י ביומא דף נ"א דקאי אעובי הכתלים עיין שם ועיין עוד לרבינו פ"ד הל' ה' והנה מקום לדברי רבינו.

וראה נמי בס' משאת המלך סימן רצ שכתב: כתב הרמב"ם בפ"א מהל' ביהב"ח הלי"א ז"ל ומצוה מן המוכרח לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור שנאמר ולרומם את בית אלקינו ומפארינן אותו ומייפין כפי כחן אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו הרי"ז מצוה עכ"ל. ובקר"ס כתב ז"ל ומצוה מן המוכרח לרומם את בית ה' וליפות כפי כח הציבור כדכתיב לרומם את בית אלקינו ע"כ. וא"כ יש לפרש לרומם היינו להחשיבו בכל מיני דרכים שמגדילים רוממותו ויקרו של היכל, אבל אין הכוונה להגביהו רומם. אמנם ממשי"כ רבינו להגביהו לכאורה הכוונה להגדיל את רוממו. ולכאורה צ"ע הא אין לשנות ממדות הבית כמבואר בגמ' סוכה (נא ב) דכתיב הכל בכתב מידה' עלי השכיל ע"ש. ולכאורה נכלל בזה גם רוממו, וכדאשכחן גבי מזבח בריש פ' כסוי הדם דאמרו ליתב עפר ולבטליה קמוסיף אבנין וכתביב הכל בכתב וגו', וכן בעירובין (קד א) דתנן בוזקין מלח ע"ג כבש בשביל שלא יחליקו, והקשו בגמ' שם אי דמבטליה קמוסיף אבנין כו', ואולי יתכן דאין להוכיח ממזבח להיכל, ובהיכל באמת לא יעכב רוממו וצ"ע.

אמנם בתו"י יומא (נב א) ד"ה עבוד מבואר להדיא דאף רום ההיכל נכלל בכלל הכל בכתב וגו', דע"ש שכתב דלכך עשו את האמה טרקסין לפי שהיה הבית השני גבוה יותר מהבית הראשון דאין קיר של אבנים ברוחב אמה עומד בגובה מ' אמה, ואותה אמה הוי ספק אי הוי מקודש או מקה"ק, וכתב ע"ז התו"י דלקצר בחלל ההיכל או בקה"ק לא היו יכולים דהכל בכתב, אבל הגובה הוסיפו ע"פ נביא כדכתיב גדול יהיה כבוד הבית וגו' ופולגתא היא בב"ב חד אמר בבנין שלו והיינו בגובה ע"כ. והרי להדיא דאין לשנות גובה הבית אלא ע"פ נביא. וא"כ צ"ע איך יתכן להגביהו ההיכל יותר כמוש"כ רבינו.

ונראה דצ"ל דגובה הבית שני לא נקבע ע"פ נביא שיעורו כמה ולא נאמר אלא שיהא גדול יותר מבית הראשון אבל מה שהגביהו למ' אמה אין זה ע"פ נביא והרשות בידינו לקבוע גובהו כמו שנרצה, לכן ניחא דבאמת יש כח ורשות בידינו להגביהו ביותר לקיים לרומם את בית אלקינו.

אלא דאכתי יל"ע דהנה התו"י הרי הק' איך היה יתכן להגביהו הבית שני, ותי' דע"פ נביא לחד מ"ד דאמר גדול יהיה בבנין, אבל אכתי צ"ע להך מ"ד גדול יהיה בשנים מאכ"ל איך יפרנס לזאת דהגדילו רום הבית השני וצ"ע.

ויתכן לומר דהנה תנן בב"ב פ"ו משנה ד' טרקלין עשר על עשר רוממו וכחצי ארכו רחבו ראה לדבר היכל. ובביאור הגר"א למשניות הק' דלמא בהיכל מעשה שהיה כן היה ולא לעיכובא, ותי' דבל"ז ילה"ק למה נבנה בבית שני היכל כמו בבית ראשון חוץ מרוממו, ותי' דבית ראשון הרי נמי היה ההיכל גבוה ל' אמה ובית קה"ק עשרים אמה, והיינו רוממו וכחצי רחבו, הלכך ההיכל דארכו מ' ורחבו כ' שעולה יחד לס' אמה, נמצא חצי ארכו ורחבו הו"ל ל' אמה, וקה"ק שארכו כ' ורחבו כ' שעולין יחד למ' אמה נמצא חצי ארכו ורחבו היינו כ' אמה, אבל בבית שני שלא היה מחיצה בין קודש לקה"ק והכל אחד

נמצא דאורך הכל עולה לששים אמה והרוחב כ' אמה שהכל ביחד פ' אמה נמצא חצי ארכו ורחבו היינו מ' אמה ע"כ ת"ד.

והרי לפי"ז יתכן דא"צ קרא מיוחד להתיר להגביה הבית שני למ' אמה דהרי אדרבה מעיקר דינו הוי ארבעים אמה וא"כ ניחא אף למ"ד דליכא קרא להגדיל הבית שני.

אלא דלפי"ז הא הדרא קושי' לדוכתא דלפי"ז נמצא דרום מ' אמה שהיה בבית שני הוא בדוקא וא"כ קשה על רבינו איך יתכן להגביה הבית יותר, וע"כ צריך לדחוק דאף כוונתו במה שכתב להגביה היינו לרוממו כמוש"כ הקר"ס. אבל להגביה ממש יתכן דא"א כמוש"כ. אמנם נראה דבזה ודאי י"ל דלהגביה היינו להגביהו ע"י עליות ע"ג והרי"ז בודאי אין סותר למידת רום ההיכל שהוא משום שצריך להיות כחצי ארכו ורחבו, ואולי כמו"כ אף בל"ז י"ל דאף דרום ההיכל מעכב, מיהו לענין עליות לא מעכב וצ"ע בזה.

ושו"ר שעמד בזה נמי בשו"ת אגרות משה (קדשים וטהרות חלק ב סימן א) ואלו דבריו שם: ומה שהקשה כתר"ה על הרמב"ם בהי"א שכתב ומצוה מן המובחר להגביה כפי כח הצבור שנאמר ולרומם את בית אלוקינו, הא כל צורת הבנין בין במקדש ראשון ובין במקדש שני היה על פי נביא, הכל בכתב ובכל המדות ואין להוסיף ולא לגרוע כמבואר בגמ' בכמה מקומות, ואיך שייך לומר ומצוה מן המובחר להגביהו, הא בשיעור שהיו גבוהים היה זה הכרח לחיוב מהכל בכתב, היא קושיא גדולה מאד, ופלא על זה שלא עמדו מפרשי הרמב"ם בזה.

ומחומר הקושיא היה נראה דבפרק זה נקט עצם דין התורה מה שהוא לעכב ומה שהוא למצוה, דלכך כתב בה"ה דברים שהן עיקר בבנין הבית שהם רק שלשה חלקים קדש וקדש הקדשים ואולם, ואף שהיה על פי נביא לבנות העליות והתאים ואסור לשנות, הוא דין אחר שצריך לקיים דברי הנביא, ומדין התורה כתב בהי"א שמצוה מן המובחר להגביהו כפי כח הצבור אף שאין זה מעכב, אבל מצד דין הנביא מהכל בכתב אסור היה לפחות בבית ראשון מששים אמה ובבית שני ממאה אמה, וגם שאסור להוסיף על דברי הנביא אף שהוא נגד מצוה מן המובחר דלרומם, דכיון שהוא רק על בית זה הוא כהוראת שעה שמחוייבין לקיים דברי הנביא.

ולבד שצריך לידע עצם הדין מה הוא דאורייתא שהוא דין הקבוע לעולם, ומה הוא מדברי הנביא מהכל בכתב, שבכל מקדש היה דין מיוחד, נוגע זה לעיכובא שאם עברו על הכל בכתב דדברי הנביא אינו מעכב קיום מצות בנין המקדש אף שהיה אסור זה.

ומצינו כהאי גוונא במזבח שכתב הרמב"ם בפ"ב ה"ג מדות המזבח מכוונות הרבה ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנו, ומ"מ כתב בהי"ז מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינן מעכבין והוא שלא יפחות ממקום המערכה של מזבח מדבר, ומפורש זה בזבחים דף ס"ב בבב"ב, הרי חזינן שאיכא ב' הדינים כהאי גוונא, דין הדאורייתא במזבח שאיכא שיעור למטה לא פחות ממזבח מדבר שזה מעכב, ודין הכל בכתב דע"י הנביא שהיה בכל מקדש באופן אחר, במקדש ראשון כ"ח על כ"ח אמה ובמקדש שני ל"ב על ל"ב אמה ואסור להוסיף ואסור לגרוע, ונוגע זה לענין עיכובא דבעברו על הכל בכתב כשר להקריב הקרבנות אף שעברו אסור החמור דדברי נביא שהוא במיתה בידי שמים. וא"כ גם בגובה המקדש יש לפרש כן דדין הדאורייתא כשר בכל גובה ומצוה מן המובחר לרומם הבית ולא נאמר שיעור, ומדין הכל בכתב היה בכל מקדש שיעור אחר ומאותו השיעור היה אסור לפחות וגם לא להוסיף. והרמב"ם השמיט הא דאיכא מדאורייתא שיעור במזבח למעלה שלא יותר על ששים כדמסיק רב יוסף בגמ' ומשמע דקיימא כן הסוגיא בלא חולק, וגם בשביל זה השמיט בעדות הנביאים שבגמ' איתא גם על המזבח והוא לא הזכיר משום דפרש"י שהוא ששים אמה, וגם לשון הרמב"ם בה"ג וצורתו ידועה איש מאיש שמשמע שהוא עד משה מסיני, והנה לא מובן לכאורה דהא היו משונין מזבח דמקדש ראשון ממזבח דמקדש שני, וגם מה שכתב הרמב"ם בהי"ז והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום שלש אמות תמוה דהא ברמב"ם בה"ה כתב דאף מזבח של משה היה עשר אמות כר' יוסי בזבחים דף נ"ט, וא"כ מנא לו השיעור דשלש גובה כיון שאי אפשר לפחות ממזבח שעשה משה, ואולי משמע לו זה דאם בעי עשר גם לעיכובא איך אמרינן דמדת קומתו אינו מעכב דהא לענין יותר מעשר אמות כיון שכל המזבחות היו רק עשר אמות, אולי משמע לו שאי אפשר להוסיף על עשר אמות ג"כ ולכן פירש שאינו מעכב בפיתחו מעשר עד שלש אמות, ומדת שלש הוא המדה דמשפת סובב ומעלה דכיון שהסובב אינו מעכב להבנין שמשמע שפוסק כן הרמב"ם, מפרש שאינו מעכב גם הגובה דעד הסובב.

גם הא דכתב רש"י בדף ס"ב ע"א ד"ה אלא ושלמה לא הבין לדרשו שמדתו ששים אמה, הא אפשר שאף שג"כ הבין לא עשה רק כ"ח משום שלא הוצרך ליותר, והשיתין היו סבורים שאי אפשר במזבח משום שצריך שיהיה אטום, אך אולי שאם היה מבין שיכול לעשותו עד ששים בהכרח היו השיתין במזבח שהרי אף בהוספה דעד ל"ב אמה היו השיתין במזבח, ועדיין צ"ע בכל זה.

²¹ כתב בשיטה מקובצת (ב"ב דף ג:): 'תלתין נמי כי קאי אגב תקרה ומעזיבה הוא דקאי. ואם תאמר למה לא עשו הכותל רחב יותר כדי שיוכל לעמוד ויאריכו מדת הבית. ויש לומר דהא לא מצי עבדי דכתיב הכל בכתב מידה' עלי השכיל והכי אמרינן בזבחים בפרק קדשי הקדשים שלא היו יכולים להרחיב המזבח אי לאו דאשכחו קרא ודרוש אבל בגובה יכלו להוסיף משום דכתיב גדול וכו' אבל באורך ורוחב לא יוכלו להוסיף מהאי קרא משום דלא יוכלו לשנות הקרקע שנתקדש כבר לאולם לעשותו לצורך היכל וכן מעזרה למזבח אי לאו דאשכחו קרא אבל בגובה יכלו להוסיף מהאי קרא. תוספי הרא"ש ז"ל. [וכתב הפני שלמה דכ"כ רש"י ז"ל ביומא דף נ"א [ע"ב ד"ה אמה] בקצור, ע"ש].

ונציין נמי למש"כ בס' אילת השחר שם ז"ל: בשטמ"ק הקשה בשם הרא"ש למה לא עשו כותל רחב יותר ויאריכו מדת הבית, ותירץ דאין יכולים משום דהכל בכתב מידה' עלי השכיל אבל בגובה יכלו להוסיף משום דכתיב גדול יהי כבוד הבית, ומ"מ באורך ורוחב לא יכלו להוסיף מהאי קרא משום דלא יוכלו לשנות הקרקע שנתקדש לאולם לעשותו לצורך היכל וכן מעזרה למזבח, והנה מה דנקט אולם להיכל אף על גב דכאן הא הי' נוגע לעשות מהיכל לצורך קודש הקדשים, היינו דאם היינו מרחיבים הכותל הי' צריך לקחת מהאולם כדי שלא יחסר מדת ההיכל, וחזינן מדבריו דמלבד דין דהכל בכתב [דמבואר דהי' שייך גם לענין גובה אלא מחמת דכתיב גדול יהי' כבוד הבית ולכן דרשינן דיכולים להוסיף בגובה], יש עוד דין דא"א לחסר ממה שנתקדש לאולם לעשות מזה לצורך היכל. ולכאורה הא מצד הקדושה הא קדושת היכל יותר מהאולם, ועכ"פ לא פחות מהאולם, וע"כ דגם מה דאין לשנות מקדושת אולם להיכל אינו אלא משום הכל בכתב, וכיון דיש פסוק גדול יהי' כבוד הבית למה לא נוכל ליקח מקדושת אולם להיכל.

עוד יש להוסיף דלמ"ד קדושה ראשונה בטלה, הא קדושת אולם שנתקדש בימי שלמה בטלה ורק משום הכל בכתב אין לשנות, וכיון דכתיב גדול יהי' כבוד הבית למה לא יוכלו לשנות מאולם להיכל.

אלא דביאור הדברים דתיתי נכלל בהאי דינא דהכל בכתב, א' דאין להגדיל את המידה אפילו באופן שלא נוגע לגרע מהקדושה אחרת, והב' דאין לגרע ממידת כל הדברים, ולכן להרחיב את הכותל ולקחת ממידת אולם ג"כ איסורו משום הכל בכתב, ומפרשינן יותר קרא גדול יהי' כבוד הבית לענין לעשות גבוה יותר דאינו פוגע בקדושה אחרת מלעשות רחב יותר, ולא משום דאיכפת לן הדין קדושה שבאולם, דהא למ"ד קדושה ראשונה בטלה אין קדושה, אלא דזה כלול בקרא דהכל בכתב דמידת האולם ושל העזרה לא יחסרו. ע"כ. וע"ע פני שלמה (ב"ב דף צח:). [וראה עוד באילת השחר למסכת בבא בתרא דף ג. שכתב: גדול יהי' כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. והיינו כמש"כ בהגהת הב"ח דבמקדש ראשון הי' גובה חללו ל' ובית שני הי' חללו מ', משמע דעל העליות שעליהם לא הי' דין הכל בכתב. ויש לעיין אם נאמר ע"י הנביא כמה יהי' יותר גדול, או דרך נאמר שיהי' גדול והיו יכולים להגדילו כמה שרוצים. ומקושת התוס' הרא"ש שהק' למה לא הגדילו רוחב הכותל ויאריכו מדת הבית, וחילק דגובה היו יכולים משום גדול יהי' כבוד הבית משא"כ במדת רוחב חלל הבית לא יוכלו לגרוע, ואם נימא דהנביא אמר להם בדיוק כמה ואיך להגדיל מאי הוי קשיא לי, וע"כ דאמר להגדיל והי' קשה לו דנגדיל העובי ורוחב הבית. וצ"ע ק' דבמקדש ראשון הא ג"כ הי' דין הכל בכתב, והתם הא לא שינו ממה שהי' קודם ואיך ידעו כמה לעשות, וע"כ דצריך מידה מדויקת באורך ורוחב וגובה עפ"י נביא, א"כ גם במקדש שני איך סגי כמה שאמר גדול יהי' בלי מידה מדויקת].

דעת הגר"א בהוספת מידות הבנין

כתב בס' משאת המלך (סימן שד)ף יעו"י בהגר"א למשניות ב"ב פ"ו משנה ד' טרקלין עשר על עשר רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו ראייה לדבר היכל. ובביאור הגר"א הק' דלמא בהיכל מעשה שהיה כך היה ולא לעיכוב כו' עכ"ל. ומבואר דבאמת אין זה לעיכובא, אמנם הרי קשה לומר כן דהא כל המדות היו לעיכובא דכתיב הכל בכתב וגו' כדאמרו בסוכה (נא ב) ואולי יתכן דהגר"א לא כיון לומר שאין זה לעיכובא בבנית ביהמ"ק אלא שכתב דאין זה לעיכובא בבנין, היינו שאין זה מהטעם שכך צריך להיות התבנית כשבנין בית עד שנביא ראייה מהכא להמוכר טרקלין שצריך שיהא רומו כחצי ארכו ורחבו, מיהו הל' מ"מ צ"ע, ועי' ריש עירובין דגמרינן לצורת הפתח מהיכל ע"ש.

וביותר יש לתמוה במש"כ הגר"א ביו"ד סי' קמ"א סקל"ה על דברי המחבר שכתב דאסור לעשות מנורה אפי' אינה גבוהה י"ח טפחים וז"ל דג"כ אינה מעכב וכמוש"כ בזבחים (סב) דגובה של מזבח אין מעכב, ואף על גב דגובה כתיב בקרא כ"ש במנורה דלא כתיבא ול"ד לבית תבנית כו' דוקא כשיעור ארכו כו' כנ"ל דשם אינו ניכר אא"כ בשיעורא כו' עכ"ל. והנה הוקשה להגר"א כעין קושי' המק"ד שהבאנו לעיל דמש"נ מנורה שאסור לעשות אפי' גבוה פחות ממה שהיה בפועל בבית כיון דמ"מ כשר היה אם היו עושין אותה כך, וא"כ בבית תבנית היכל יאסר ג"כ אם שינה במידות כיון דלא הוי המידות לעיכובא, וע"ז תי' דבבית אינו ניכר אא"כ בשיעורא, והרי תמוה ביותר במש"כ דאין המדות לעיכובא וקאי אמדת ארכו ורחבו ורומו, דהנה בשלמא רומו יש להסתפק אי הוי לעיכובא כמוש"כ לעיל סי' ר"צ, מיהו ארכו ורחבו

טו. יש שכתב דאין בספלים של המזבח משום ביטול ריבועו שכן הוא צורת המזבח ובכלל הכל בכתב הוא ²².

הרי בודאי דקשה דהא לעיכובא הוי שהכל בכתב וגו' ועי' תו"י יומא (נב א) ד"ה דעבוד דלהדיא הוא כן אף על רומו וצע"ג.

ואשר נ"ל בזה דנהי דמידות הבית הוי באמת לעיכוב ע"פ נביא, מ"מ הרי אין הנביא בא לגלות ולפרש לתנאי המצוה דבנין ביהמ"ק, דהרי חזינן דבית שני היה כבר חלוק במדותיו מבית ראשון, אלא שהוא דין נפרד בבניית הבית בפועל שנאמר בכל פעם הלכה איך לבנותו, אבל בעיקר מצות ועשו לי מקדש אין הגבלה למדות הבית, ועיקרו הוא קודש וקודש הקדשים כמוש"כ הרמב"ם בפ"א הל"ה. ואשר לפי"ז היה בדין שיאסר לבנות בית תבנית היכל אפי" לא כמדות שבנו ההיכל בפועל כיון דבעיקר המצוה ליכא מדות כלל, לזה כיון הגר"א במש"כ אף על גב דלא הוי מדות לעיכובא היינו שעיקר החפצא של מקדש אין המדות לעיכובא, הן אמנם בפועל בודאי מעכב מדותיו מדין הכל בכתב וגו'.

וכמו"כ צ"ל מש"כ הגר"א בריש דבריו דגובה של מזבח אין מעכב ואף על גב דגובה כתיב בקרא והרי צ"ע דמבואר בעירובין ובחולין שאף על רום המזבח נאמר הכל בכתב עי' תוס' זבחים (סב) ד"ה מדתו וא"ל דכוונתו דמקרא אין מעכב רק מדין הכל בכתב, שהרי בא להוכיח דכמו"כ במנורה אין מעכב ובמנורה ע"כ אי ס"ד דלעכב, הוא מהלכה ולא מקרא דהא ליכא קרא למדת המנורה, אולם למש"כ י"ל אף בכאן דאין מעכב היינו מעיקר המצוה אבל בפועל היה שיעור למזבח איך לבנותו מדין הכל בכתב, ועי' היטב זבחים (סב א) ומש"כ בחי' שם.

וכן בסימן רצח כתב: כבר ביארנו בענין האיסור לעשות בית תבנית היכל (להלן סי' שד) על פי מש"כ הגר"א ביו"ד קמ"א סקל"ה אמש"כ המחבר דאסור לעשות מנורה תבנית מנורה אף על פי שאין גבוה י"ח טפחים דהוא משום דאין גובה מעכב כדאמר בזבחים (סב) דגובה מזבח אינו מעכב אף על גב דגובה כתיב בקרא כ"ש מנורה דלא כתיבה ול"ד לבית תבנית וכו' דוקא כשיעור ארכו כנ"ל כו'. ותמהני הא מדת הבית הוי לעיכובא דכל בנית הבית הוא ע"פ הכתוב, ולמה שנתבאר אין כאן קושי' דהרי אין הכל בכתב בא לגלות לן דהחפצא של בית שאמרה תורה לבנות שהוא כפי שנמסר ע"י הכתוב, אלא דעיקר דין וצורת הבית לא נאמר שיעורים ותבנית כלל רק לבנותו בפועל הוא דצריך לבנות כפי מה שנצטוונו ע"פ הכתב או ע"פ נביא, וא"כ לענין איסור לבנות כתבנית משמשי כיון דבעיקר החפצא של הבית לא נאמר שיעור מהתורה היה בדין שיאסר בכל ענין אף שאינו שוה להמדות שבנו בפועל מדין הכל בכתב ולזה כיון הגר"א במש"כ דאין מדת המזבח והבית מעכבין.

[ועיין בהע' חברותא (זבחים דף כד.) שכתבו: לכאורה תמוה, איך אפשר להוסיף און למזרק, והרי נאמר בתבנית הבית והכלים [דברי הימים א כח] ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם והמזלגות והמזרקות הכל בכתב מידה' עלי השכיל, ולמדו מכך [לקמן לג א] שאסור להוסיף ולשנות צורתם, וראה תוס' להלן [סב א] שמעכב אפילו במזבח.

ולדעת תוס' [ד"ה הואיל] יתכן שהכוונה לאוחז את המזרק על ידי כלי אחר שיש בו אוזן [אולם לא מצינו כלי קדש כזה, וכלי חול חוצץ כי אינו מינו], אך לדעת הריצב"א [ביומא נח א] שכלי שרת צריך לאוחזו בעצמו של כהן - וכמו שביארו הריטב"א והר"ן [בסוכה לז א] שבכלי שרת לא מועילה לקיחה על ידי דבר אחר - שבה הקושיא איך שייך להוסיף אוזן לכלי.

ואמנם בביאור הגר"א [ליו"ד קמא ס"ק לה] נקט ש"הכל בכתב" אינו מעכב במידות הכלים, ורק מזבח מעכב משום שמידותיו הם ממידות הבנין. עיש"ה].

²² כ"כ העמק ברכה (ניסוך המים סימן א) וז"ל שם: סוכה ד' מ"ח: ניסוך המים כיצד צלוחית של זהב מחזקת ג' לוגים ה' ממלא מן השילוח וכו' שני ספלים של כסף היו שם. והקשו בתוס': תימה דתנן במנחות ב' שולחנות היו באולם א' של כסף וא' של זהב על של כסף נותנין לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקודש ולא מורדין וא"כ הכא שהיו ממלאים בצלוחית של זהב איך היו מנסכין בספלים של כסף; וי"ל דספלים היו קבועים בסידי ולא כלים נינהו דנחשבין כגופו של מזבח. עכ"ל.

לכאורה קשה, הא המזבח צריך להיות מרובע, וכל מזבח שאין לו ריבוע פסול, כדתניא לקמן, וא"כ איך קבעו את הספלים בסידי אל המזבח, הא מבטלין עי"ז את ריבועו של המזבח, דע"י קביעות הספלים אל המזבח נשתנית צורת ריבועו של המזבח. וצ"ל בדעת התוס', דאותם הספלים עצמם הם בכלל צורת בנין המזבח ובכלל "הכל בכתב מידה", וממילא דלא שייך בזה ביטול צורת ריבועו, דזהו צורתו של המזבח.

אך מהרמב"ם פ"י מתמידין ומוספין ה"ז משמע, דאותם הספלים לא היו מחוברין כלל למזבח, אלא היו כלים תלושים שהיו מונחין שם על המזבח ומוכנים כדי לשפוך בהם על המזבח כנגד היסוד, ומשמע

טז. יש שכתב דמה שעשו כליא עורב, אף על גב דאסור להוסיף על בנין ביהמ"ק בלא ציווי, דכתיב (דברי הימים א' כח) הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל, י"ל דכיון שהוא דבר צדדי ואינו תוספת בגוף הבנין שרי²³.

יז. יש שכתבו שכשם שתבנית המקדש נמסרה לדוד בנבואה, במגילה שמסר לו שמואל הנביא, שנאמר: הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, כך נמסרה לו במגילה זו תבנית מזבח החיצון, וכן תבנית שאר כלי המקדש, שאף הכלים חלק מתבנית המקדש הם²⁴.

דבשעת השפיכה הי' אוחז הספל בידו, כאשר אבאר לקמן דעת הרמב"ם. וא"כ ישאר עליו קושית התוס', איך היו מורדין המים מקדושתן לנסך בתוך ספלים של כסף. וצ"ל, דכיון דהספלים היו מנוקבין ולא היו מקבלין כלל בתוכם את הנסכים, ולא היו משמשין רק בדרך העברה להעביר בתוכם את הנסכים, א"כ לא שייך בזה הורדה, כיון דלא קבלו בהם כלל את הנסכים. [ונציין נמי בדרך אגב למש"כ בחידושי הגרי"ז (עניינים סימן יג): בדין השיתין עמד בזה מרן הגרי"ז ז"ל לברר איזה דין הוא דבעינן שהניסוך ירד לשיתין, ובזבחים דף ס"א ע"ב מבואר הא דבעינן שתיה כאכילה במזבח זהו מה שיוורד לשיתין, אמנם הא בימי שלמה ע"ה היו השיתין רחוק מהמזבח א"כ אין הניסוך על המזבח, ואין לומר דהוא אותו דין כמו שהדם מתערב ויוצא לנחל קדרון כן הוא גם דין השיתין, דהא מהסוגיא הנ"ל חזינן דהוא מדין שתיה בכלל אכילה דמזבח שישאר בשיתין, ועוד דבזריקת דם למזבח לא נזכר כלל מה שיוצא לנחל קדרון, משום דל"ש לדין הזריקה, ואילו בניסוך מוזכר דין השיתין, הרי דמה שיוורד לשיתין הוא בכלל הניסוך.

ואמר לבאר בזה ע"פ דברי הספרי פ' פנחס (פיסקא יב) בקדש הסך נסך שכו לה', שיתנסכו בקודש ובקודש יבלעו, והלימוד הוא מזה שכתוב הסך נסך היינו שני נסכים, וחזינן דהוא בשיתין, וזהו דין מיוחד דבעינן שיבלעו בשיתין, ואף דהספלים מחוברים למזבח וה"ה כחלק מהמזבח, אפ"ה אם יקלוט מהספלים לפני שנכנס בשיתין לא יצאו ידי עבודת ניסוך, וגם ימעלו בזה כי עדיין לא נעשה מצוות דגמר המצוה הוא ע"י שנבלעו בשיתין, עכ"ד, (אבל אם קלט באויר השיתין מבואר במעילה יא דחשיב נעשה מצותן אף דעדיין לא נבלע בתהום, ואולי אויר השיתין ג"כ חשוב בליעת השיתין, הערת הגרמ"ל שליט"א).

עוד הוסיף בזה, דהנה בסוכה מט ע"ב אי' אמר ר"ל בזמן שמנסכין יין ע"ג מזבח פוקקין את השיתין, ופירש"י את נקב שבראש המזבח שהנסכים יורדים בו לשיתין, וזהו לפי שיטתו דהספלים לא היו מחוברים על מקום נקבי השיתין והיו יכולים לסתום את נקבי השיתין, אמנם בירושלמי שם גריס שהיו פוקקים הספלים, ומוכח דהספלים היו מחוברים למזבח וכשי' התוס', דאל"כ היה הפסק בעבודת הניסוך.

ואם היו מחוברים אם יש בהם הדין של נפגם המזבח ושאר דיני מזבח, לכאו' דין מזבח על הספלים דהא הכל בכתב וכו', אמנם בצורת המזבח לא מבואר כלל דין הספלים, ואמר דצריך בירור בזה. (מנחת יהודה מהגרמ"י ליפקוביץ שליט"א, עמ"ס ב"ב בסופו).

²³ כ"כ בהערות הגרי"ש אלישיב מסכת שבת דף צ. וציין שם דעי' במו"ק דף ט. דס"ל לגמ' דכליא עורב אינו מגוף בנין ביהמ"ק, ומ"מ הוי צורך הבנין. [וכן ראינו מציינים שבספר רנת יצחק [מלכים] כתב בשם הגרי"ד סולובייצקי, שהכליא עורב אינו נכלל בדין "הכל בכתב" [שנמסר לדוד המלך כל צורת הבנין, ואין לשנות ממנו], שאילו היה כן, לא היה מקום להקשות שישירו בו, אלא ודאי לא נמסר לדוד לעשותו, ואף על פי כן עשאוהו, הואיל ואינו שינוי מצורת הבנין של תוכו, אלא שהוסיפו עליו מבחוץ].

וראה נמי בחידושי הגרי"ז (מנחות דף קז.). שכתב: 'בתוס' ד"ה כליה עורב (בסו"ד), איבעי לשירוי בבנין פורתא ומשני שירוי בנין לא משיירי איבעי ליה לשירוי באמת כליה עורב, והנה צ"ע מדפריך איבעי ליה לשירוי באמת כליה עורב ע"כ צ"ל דהוי זה מכלל הבנין דאל"כ במאי הוי זה שיוורד הלא כבר נגמר הבנין ממה שהיה הכל בכתב ומה שירצה לעשות מעצמו זה ל"ש כלל להבנין דבבנין הלא איכא דין דהכל בכתב, וע"כ צ"ל דזה היה ג"כ מהכל בכתב שיעשו כליה עורב ולכך שייך זה להבנין א"כ מאי פריך דהוי ליה לשירוי באמת כליה עורב משום דזה לא הוי כ"כ לצורך הא מכיון דגם זה היה מהכל בכתב א"כ הא ודאי הוה לצורך דזה גופא הצורך, דהלא תיכף שנגמר הבנין איכא מצוות חינוך, ועיין ברמב"ם בספר המצוות, וא"כ הא זהו גופא הוי לצורך דכל זמן שלא נגמר הבנין חסר הבנין לחינוך וכשנגמר הבנין חלה תיכף מצוות חינוך, וא"כ צ"ע מאי קאמר דהוי ליה לשירוי באמת כליה עורב כיון דהוי זה חלק מהבנין א"כ לא חייל חיוב חינוך כ"ז שלא נגמר, וצ"ע'.

²⁴ כ"כ באנציקלופדיה תלמודית הערות כרך ל, הערה 397 דעי' מדרש הגדול שמות כה ט; עי' רש"י דבה"י שם וערכין יב ד"ה אל; עי' רמב"ן שמות שם כט; עי' רבינו בחיי בראשית כז מו; עי' שו"ת הרדב"ז ח"ו סי' ב אלפים רפט; עי' פנ"י שבועות טו א. ועי' ח"י הגר"ח סי' שמו; עי' מקד"ד סי' כא אות ג; ר"ב זולטי בקובץ קול תורה (טבת תשכ"ח).

יח. מותר להוסיף על העיר והעזרות ואין בזה משום הכל בכתב²⁵.

²⁵ כ"כ התוספות במסכת זבחים דף לג. וז"ל: והא דמוסיפים על העיר ועל העזרות היינו היכא דאיכא למימר קרא אשכחו ודרוש כי ההיא דסוכה (דף נא:): ומיהו קשה דהכא נמי אין לך קרא גדול מזה דניעביד פשפש לקיים מצות סמיכה דרחמנא אמר וסמך ולמאי דמסיק דסמיכת אשם מצורע לאו דאורייתא ניחא אבל לטעמא דשמא ירבה בפסיעות קשה דניעבד פשפש דליכא למיחש ומיהו דשמא ירבה בפסיעות גזירה דרבנן בעלמא היא וקרי כאן הכל בכתב והא דאמר בריש כיסוי הדם (חולין פג:): דכיסוי הדם אינו נוהג במוקדשין משום דלא איפשר דהיכי ליעביד לבטליה קא מוסיף אבניין וכתוב הכל בכתב אין זה חשוב כמו קרא דכיון דלא כתב בהדיא בקרא שינהוג כיסוי הדם במוקדשין. [וראוי לציין מש"כ באבן האזל הלכות בית הבחירה פרק ב הלכה ג ע"ד התוס' הנ"ל וז"ל שם: לידידי הרב הג' הנעלה מו"ה אברהם שפירא שי' ממצוייני ישיבת חברון- בפ"ב הל' ג' בד"ה אבל, במש"כ דהכל בכתב אינו מעכב בדיעבד, כתב ע"ז דמפורש בחולין דף פ"ג ובזבחים דף ל"ב דמעכב בדיעבד, הנה לא מצאתי שיהי' מוכח משם דמעכב בדיעבד, בזבחים דף ל"ג ודאי לא נזכר שיהי' מעכב דהגמ' משני שם רק כמה דפריך וליעבד פשפש, וע"ז אמר הכל בכתב וא"כ לא מוכח אלא דמשום זה א"א לעשות פשפש, אבל מנלן דאם היו עוברין ע"ז היתה העבודה פסולה, ומחולין דף פ"ג יש לכאורה לדייק דהוא גם בדיעבד מדאמר דבשביל זה א"א כיסוי הדם במוקדשין, אבל באמת גם זה לא קשה דכיון דמצות המזבח הוא ע"פ ד' בגובה זה, אין מצוה פרטית של כיסוי הדם יכולה לדחות עיקר מצות המזבח, ומצינו רק דעשה דוחה ל"ת אבל לא מצינו דעשה ידחה עשה של ציווי ד' ע"פ נביא שבגובה זה יהי' המזבח, ועוד דכיון דנאמר ע"פ נביא שבגובה זה יהי' המזבח ולא לשנותו, א"כ הוי כמו שנאמר בפ"י שלא יוסיפו אפי' לכיסוי הדם וע"פ נביא הא אפשר לדחות מצוה פרטית לפי שעה, וזה הוא ג"כ כמו לפי שעה דהא אין הנביא מדחה עיקר המצוה אלא שלצורך דליקה לא יכסו על המזבח בשביל צורך גובה המזבח. ונראה דבזה מיושב מה שהקשו בתוס' בזבחים דף ל"ג כמה שכתבו והא דמוסיפים על העיר ועל העזרות היינו היכי דאיכא למימר קרא אשכחו ודרוש כי ההיא דסוכה דף נ"א ומיהו קשה דהכא נמי אין לך קרא גדול מזה דניעביד פשפש לקיים מצות סמיכה, ע"ש מה שכתבו בזה, אבל נראה דמעיקרא לא קשה דאף דאמרין קרא אשכחו ודרוש ומביאים מהא דסוכה וכן איתא לקמן דף ס"ב לגבי מזבח קרא אשכח ודרוש אין הכוונה דלא הי' מעיקרא הכל בכתב במדה שעשו העזרה והמזבח, אלא דקרא אשכח ודרוש דאפשר להרחיב אותם כשימצאו שצריך להרחיבם, אבל עכ"פ באותה שעה נאמר לרוד הכל בכתב מיד ד' לעשות העזרות והמזבח כמו שעשה שלמה, וא"צ למש"כ רש"י ששלמה לא הבין, וממילא לא שייך להקשות אין לך קרא גדול מזה לקיים מצות סמיכה, דהא ע"כ כן נאמר עפ"י נביא שלא לעשות פשפש אף שלא יתקיים באשם מצורע מצות סמיכה, ומה שכתבו שם התוס' והא דאמר בריש כיסוי הדם דכיסוי הדם אינו נוהג במוקדשין משום דלא אפשר דהיכי ליעבד ליבטליה קמוסיף אבניו וכתוב הכל בכתב אין זה חשיב כמו קרא כיון דלא כתיב בהדיא בקרא שינהוג כיסוי הדם במוקדשין, אינו מבואר דכיון דבתורה כתיב מצות כיסוי הדם בסתם, מנלן לומר דבמוקדשין אינו נוהג, אבל לפימש"כ ע"ז קרא אשכח ודרוש דהא עכ"פ נאמר באותה שעה עפ"י נביא הכל בכתב אף שלא יתקיים מצות כיסוי במוקדשין, ומה דאמר בסוכה דף נ"ב קרא אשכח ודרוש דהוא מקרא דזכרי' דנלמד דצריך לעשות מחיצה בין אנשים לנשים יש לומר דמקודם היתה קדושה יתירה ולא היו צריכין לכך, וכשראו שבאו לידי קלות ראש התקינו תיקון זה כיון שבעת הצורך מותר להוסיף. ומה שכתבתי שם דקרא דיחזקאל הוא על המזבח שעתיד להבנות יש בזה קיצור לשון וכוונתי על המזבח בבית שני שהי' עתיד להבנות, דהא הבאתי מד' הגמ' מנחות דף צ"ז דמפרש קרא על בית שני וכן במנחות דף מ"ה מלואים הקריבו בימי עזרא ע"ש ועיין בפ"י רד"ק ובמלבי"ם דמ"מ קאי קרא גם על הבית השלישי, וזהו שכתב הרמב"ם דמזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתיד להבנות עשוהו. ע"כ].

וראה בביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא, לאוין ל"ת קפג) שכתב: ועפ"ז מתורץ נמי בפשיטות קושית התוס' בזבחים (פרק איזהו מקומן נ"ה ע"ב) בד"ה שני פשפשיין וכו' על הא דדחינן בסוגיין דגיטין שם ודילמא דחזינן בפשפש עיין שם. והקשו שם בתוס' דהרי אסור לעשות פשפש מדאמרין (בפרק כל הפסולין) וליעביד פשפש. ומשני הכל בכתב מיד השם עלי השכיל עיין שם שנדחקו בזה. ולפמש"כ בפשיטות ניחא דשפיר משכחת לה בשעברו ועשו פשפש. דהרי בדאי לאיסורא מיירי קרא וכמו שנתבאר.

והאבי עזרי [ביה"ב א י] דקדק מדברי הרמב"ם [בית הבחירה ו יא - יב] שלא הזכיר כלל תנאי זה, שאינו סובר כהתוס', וביאר שם שהרמב"ם מפרש שכל דין "הכל בכתב" הוא רק לומר שאין לשנות כלום מצורת הבנין, אבל אין מניעה שלא להוסיף על מה שנאמר, שבזה שמוסיף אין שינוי ממה שנאמר לדוד, אולם זה דוקא בעזרה שכל מקום ומקום ממנו בקרקע עומד הוא לעצמו, אבל במזבח שהוא דבר מסויים בפני עצמו, אם כן בזה שמוסיף הרי הוא עושה דבר אחר וקרוי שינוי ואסור, כמבואר בסוגיין. [וכע"ז ראינו ביערות דבש חלק א דרוש ט: פסק הרמב"ם, דמותר להוסיף על עיר והעזרות על פי בית דין של ע"א, ולמ"ד לא קדשה לעתיד לבא על פי בית דין לבד לחוד, ואין צריך מלך ואורים ותומים, כמבואר בגמרא

יט. יש שכתב שהיה לשלמה צווי מאת ה' לנטוע מיני מגדים של זהב ואין בזה משום הכל בכתב²⁶.

כ. אין להוסיף לכתחילה על עובי הכתלים משום הכל בכתב²⁷.

כא. כתבו התוספות דגמירי שלא לעשות יסוד למזרחית דרומית כדכתיב הכל בכתב²⁸.

פ"ב דשבועות [שם], וצ"ל אף על פי דכתיב הכל בכתב מיד ה' השכיל, היינו לגרוע, אבל להוסיף יש רשות להוסיף על פי בית דין, וכך היה צווי והשכלה מה'.

וע"ע ביד דוד בזבחים נד. מש"כ בזה. וכן עיין ביערות דבש חלק א דרוש ט מש"כ בזה.

²⁶ כ"כ בהערות הגרי"ש אלישיב (מסכת יומא דף כא:) וז"ל: כל מיני מגדים של זהב. וכעין זה מבואר לקמן ועשה כן כדי שיתפרנסו הכהנים מזה וכתב האור שמח דאף למאן דס"ל בב"ב (עט ב) דגידולי הקדש מועלין בהן אפשר דהכא שאני דליכא עליה דין גידולי הקדש כיון דבנס נעשו ולא מיקרי גידולי הקדש. וכעין שמצינו ברד"ק שכתב לבאר בשמן של אלישע שהיה פטור מהמעשר כיון דבנס נוצרו ליכא עליה כל הדינים.

אבל הא כן תקשה דמ"מ לאחר שגדלו כיון שגדלו ברשות הקדש הוה ליה להקדש לזכות בהן מדין חצר ולגבי קנין חצר לא איכפ"ל בזה שבאו בנס דמ"מ השתא קיימי ברשות הקדש הוה ליה להקדש לזכות בהן.

והנראה לומר בזה דלכאורה קשה היאך בא שלמה לנטוע מדעתו בתוך הקדש הא בסוכה מבואר דכשבנה שם הגזוזטרא לשמחת בית השואבה מקשה הגמ' והיאך עביד הכא הא הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל כתיב ודבר שלא נאמר לו היה אסור לעשותו. וה"נ היאך נטע שם זהב הא הוה הוספה שלא בהוראת ד'. אלא ודאי וברור הדבר שהיה לו הוראה מאתו יתברך לעשות כן בשביל צורך הכהנים א"כ לא הוה כהפקר דזכה בהן הקדש דהרי נטע שם מיד ד' לצורך הכהנים וא"כ לא זכה בהן ההקדש. ולא קשיא מידי.

ולכשתעיין בדברי האור שמח שם יתבאר לך שקבע שלמה דברים שלא נצטווה עליהם ונשאר בקושי.

וכ"כ נמי במסכת חולין דף צ: וז"ל: 'גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל וכו'. יל"ע דהא כתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל (זבחים סב), והיאך התקינו גפן של זהב בביהמ"ק סמוך להיכל. ועוד קשה דקאמר שהכהנים היו מפנים אותה, ומשמע שהיה הזהב שייך להם, וקשה דלכאורה הו"ל ממון הקדש.

ונראה ע"פ הא דאיתא ביומא (כא ב) דבשעה שבנה שלמה ביהמ"ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציין פירותיהן בזמנן וכו' ומזה היתה פרנסת הכהנים, וזהו המקור לעשות גפן של זהב, דהתם היה נעשה הכל עפ"י הצווי. ובבית ראשון היה זה מהניסים הקבועים שבמקדש שהיה גדל מאליו, אך בבית שני לא הי' גדל מאליו, ולזה עשו גפן של זהב וכלל ישראל הביאו מעצמם לצורך פרנסת הכהנים.

אולם בעיקר דברי הגמ' יומא צ"ע שמאחר שגדלו הפירות בהיכל הרי הו"ל גידולי הקדש, והיאך היו מותרים בהם הכהנים. וע' רמב"ן בב"ב (עט ב) דכ' דליכא מעילה בגידולי הקדש כיון דליכא בהו קדושת פה, דהא לא הקדיש הגידולים, ומשמע דאיסור דאורייתא איכא. ותירץ האור שמח (השמטה להלכות מעילה) דמה שגדל בנס לא חשיב גידולי הקדש, וכמש"כ הרד"ק גבי שמן של נס דאלישע שלא הי' צריך לעשרו כיון שנוצר ע"י נס. (ועי' מש"נ בהערות ביומא)."

²⁷ כן ראיתי שכתב המקדש דוד (קדשים סימן א אות ה) וז"ל: הנה בפסחים (נ"ז א) אמרינן בעורות קדשים שהקדישום בעליהם לשמים דלא היו ימים מועטים עד שחיפו את ההיכל כולו בטבלאות של זהב שהם אמה על אמה בעובי דינר זהב, ולרגל היו מקפלין אותן ומניחין אותן ע"ג מעלה בהר הבית ע"ש, וי"ל דמש"ה לא קבעום ולא ביטלום לגבי כותל דא"כ היה מוסיף על עובי הכתלים, ואף אי נימא דמדת עובי הכתלים אינו מעכב מ"מ לכתחילה ודאי אסור כן דמוסיף אבנין וכתביב הכל בכתב כו', וכמו אמה טרקסין דלא היה אפשר בבית שני להוסיף על עובי כדאמרינן בפ"ק דב"ב (ג' א) והתם אין הטעם דמעט באויר ההיכל או בית קה"ק דזה לא איכפת לן כמ"ש התו"י אלא דאין להוסיף על עובי הכתלים דהוי מוסיף אבנין. [ובאילת השחר למסכת בבא בתרא דף ג: כתב: ועיין במקדש דוד (הל' בית הבחירה אות ה') שהביא מתו"י [ומרש"י זה] דאין קפידא אם ממעטין או מוסיפין משיעור ההיכל, והכל בכתב הוא רק על עובי המחיצות, אבל מהרא"ש כאן בשטמ"ק מבואר דגם על רוחב ההיכל או עזרה יש דין הכל בכתב. (מהדר"ק)].

²⁸ כ"כ התוס' ביומא דף יב. וז"ל: ירושלים לא נתחלקה לשבטים - תימה דבפרק איזהו מקומן (זבחים דף נג:) אמרינן דקין דרומית מזרחית לא היה לו יסוד לפי שלא היה בחלקו של טורף וא"כ למ"ד לא נתחלקה

כב. יש שדן איך היה מותר לעשות שתי פרוכות משום דספיקא דלא ידעינן היכא נגמר קדושת ההיכל ומתחיל קדושת הקדשי קדשים, דנמצא דאחד מהפרוכות המיותרות הוא או באמצע הקדשי קדשים או באמצע ההיכל ואיכא משום הכל בכתב²⁹.

כג. יש שרצה להוכיח שדין הכל בכתב אינו אלא לכתחילה³⁰. ויש שרצה לחדש דדין דהכל בכתב היינו דוקא לענין דיני המקדש וכליו מהל' ביהב"ח, אבל לענין דיני מעשה הקרבנות להכשירא דעבודה ודאי אין הכל בכתב מעכב³¹.

מאי שנא דשאר מקומות של המזבח היה להם יסוד ומזרחית דרומית לא היה לה יסוד ואין לתרץ דלדידיה היה להם יסוד מכל צדדיו דאם כן אל יסוד מזבח העולה מאי עביד ליה דמשמע שיש ליתן אותו במקום שיש לו מכלל דאיכא דוכתא דלא היה לו יסוד וי"ל הכי גמירי שלא לעשות יסוד למזרחית דרומית כדכתיב [דה"א כח] הכל בכתב.

²⁹ כן ראיתי שעמד בזה באילת השחר למסכת בבא בתרא דף ג: שכתב: יש לעיין אם לעשות מחיצה באמצע העזרה אפי' ע"י פרוכת אסור משום הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ואם נימא כן צ"ע איך היה מותר לעשות שתי פרוכות משום דספיקא דלא ידעינן היכא נגמר קדושת ההיכל ומתחיל קדושת הקדשי קדשים, דנמצא דאחד מהפרוכות המיותרות הוא או באמצע הקדשי קדשים או באמצע ההיכל, והי' אפשר לומר כיון דבבית ראשון היה רוחב המחיצה אמה הי' בזה גילוי דכל המקום הזה מותר להיות מחיצה, אף על גב דאינו דומה דבבית ראשון האמה טרקסין אפי' שהיה דין מחיצה על כל הרוחב מ"מ היא מחיצה אחת, ואם הצד הפנימי הוא הגבול בין ההיכל לקדשי קדשים, אז כל האמה היתה משמשת למחיצה בצד הפנימי, וכן אם הצד החוץ שהוא לצד ההיכל היה הגבול אז הדין מחיצה שהיה על כל האמה הוא על הצד החיצוני, משא"כ כאן דיש עוד דין מחיצה, מ"מ אפשר דלמדו מזה דמותר למלאות את המקום הזה אפי' שלא ישמש בעד מחיצה הצריכה, ואפשר דהי' על שתי הפרוכות דין מחיצה אחד [והראוני בתוס' יומא נ"א ב']. ועיין רש"י שבועות (דף ט"ז ע"א ד"ה אלא שבהיכל) דמבואר דעשו קלעים לפנים והמחיצה של ההיכל בחוץ, ונמצא דהקלעים מיעטו את שיעור ההיכל, וכן בעזרה שהי' עושין בחוץ נמצא דהקלעים הי' יותר משיעור הצריך לעזרה, ויש לעיין אם זה הי' עפ"י נבואה לשנות המחיצה ממקום האמיתי.

³⁰ כן ראיתי מציינים שהאבי עזרי [בית הבחירה א' י] רצה להוכיח מכאן שדין "הכל בכתב" אינו אלא לכתחילה, אולם בתוס' בזבחים סב. [ד"ה מדת] מבואר בהדיא שהוא לעיכובא.

וכן ראיתי באבן האזל (הלכות ביאת המקדש פרק ה הלכה יט) שכתב: דהא דכתיב הכל בכתב אינו מעכב בדיעבד ואינו אלא דין לכתחלה איך לעשות המזבח וממילא אם חסרה אבן בעזרה ג"כ אינו מעכב.

³¹ כן ראיתי שהובא בחידושי הגרי"ד סימן לב שכתב שם: הגר"ח בספרו בפ"א מהל' ביה"ח הי"י חידש דדין הכל בכתב מעכב במקדש, וביאר מו"ר הגרי"ד (שליט"א) זצ"ל דהיינו דוקא לענין דיני המקדש וכליו מהל' ביהב"ח, אבל לענין דיני מעשה הקרבנות להכשירא דעבודה ודאי אין הכל בכתב מעכב. והביא רא' לזה מהר"מ בפ"ב מהל' בית הבחירה, שלכאורה סתר שם דבריו בזה, דבהל' ג' כתב הר"מ מדות המזבח מכוונת הרבה וצורתו ידועה איש מפי איש וכו' ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה, עכ"ל. ובהל' י"ז כ' הר"מ אבל מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינן מעכבין, עכ"ל. והנה סתר הר"מ עצמו בענין מדות המזבח אם הם מעכבין.

ברם אף בלא מש"כ הר"מ ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה, יקשה עצם דברי הר"מ בהי"ז דכיון דמדות המזבח מכוונות ביותר, ועל מדות אלו איכא דין הכל בכתב דלהגר"ח הוא מעכב, א"כ היאך כ' שמדות המזבח אינם מעכבין, ודוחק לומר דהא דכ' הר"מ ואין להוסיף, היינו לכתחילה אבל בדיעבד אין מדות המזבח מעכבין, כיון דאין שום חידוש בדין זה, ואף בלא דברי הר"מ פשיטא לן דלכתחילה חייב לעשות את המזבח כמו שכתוב במגילה, ותירץ הגרי"ד דבה"ג איירי הר"מ בהל' המקדש וכליו, ובהא אין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה, משא"כ בהי"ז איירי בהל' מעשה הקרבנות ובהכשירא דעבודה אין מדות המזבח מעכבין. (לב אהרון סי' ל"א)

ולפי"ז יתיישב עוד קושיא ע"ד הגר"ח, דהנה במנחות כח ע"א יליף מקרא דשבעה קני מנורה ושבעה נרותיה מעכבין זה את זה, וצ"ע לפי"ד הגר"ח דהכל בכתב מעכב א"כ תיפו"ל דמעכבין משום דבהכל בכתב היה שבעה קנים למנורה, אמנם למשנ"ת דבהכל בכתב דמעכב אינו עיכוב אלא בהכשר דין המקדש וכלי המקדש דהוי חלק מהמקדש, אבל בהכשר כלי שרת למצותו ועבודתו לא נאמר דין הכל בכתב לעיכובא, וא"כ מצד דין הכל בכתב לחוד אף דלא היה כאן מנורה למקדש, מ"מ היה כאן מנורה להדלקה.

אלא דהעיר ע"ז הגרי"ד מהירושלמי בשקלים דהמנורה מעכבת את הקרבן, ותירץ דכיון דהיה עשר מנורות במקדש שעשה שלמה, הרי נתקיים הדין מקדש באחד. (רנת יצחק מלכים עמ' פה)

כד. כתב המהר"ם מרוטנבורג דמה שעשו כותלי ההיכל וקדשי הקדשים ציורים חקוקים בכותל אף לעשות דמות צורות, י"ל על פי הדיבור הוה דכתיב הכל בכתב מיד יי עלי השכיל³².

כה. יש שכתב דאין במה שתיקן ריב"ז הטבעות בביהמ"ק משום הכל בכתב דמשום שראה גודל הקלקול שהיה כאן חשש מום וטריפות לכן סמך להוסיף על הבנין, ועוד כתב דרק בבנין חדר או מחיצה איכא לדינא דהכל בכתב אך הוספת הטבעות שרי³³.

כו. יש שכתב שהאיצטבאות שהיו בעזרה היו מהלמ"מ ולכך אין בזה משום חשש דהכל בכתב³⁴.

כז. יש שכתב לחדש דאם נימא דרצפה עליונה לבד הוא דקדיש, א"כ בנעקרה האבן נפסלה כל העזרה, דכיון דאותו מקום שנעקרה האבן חסר ביה קדושת מקדש, א"כ ממילא חסר בה מדת המקדש, והכל בכתב נאמר במקדש, דכולו כמו שהוא נתקדש, וכן צריך להיות כולו בקדושתו, ואי לאו הכי מיפסיל³⁵.

³² כ"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס לבוב סימן שלה עי"ש. וע"ע בזה בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן מד.

וראה נמי בתוספות ביומא דף נד: בתו"ד שכתבו: 'ומה שעשו בכותלי היכל וקדשי קדשים ציורים חקוקים בכותל סביב פני הכפיר אל התימורה מפה ופני אריה אל התימורה מפה יש לומר על פי הדיבור הכל בכתב (דה"א כח) אי נמי יש לומר דלא שייך לא תעשה לך פסל אלא בתלוש אבל על הכותל במחובר לא דאינו אלא לנוי בעלמא ובטל לגבי הכותל'.

³³ כ"כ העזרת כהנים (מדות פ"ג מ"ה בד"ה הנה לכאור' צ"ע), וציין שם נמי לעיין ביד דוד על סוכה נא: ושם כתב היד דוד בזה"ל: 'עוד הקשה בספר בני חיי, דבסוף פרק עגלה ערופה [מח, א] קאמר דהיו עושים טבעות, ואיך היו רשאים להוסיף. ונראה דדווקא בכותלים שייך בנין, אבל בקרקע לא שייך בנין ולא הוספה, והטבעות היו קבועים בקרקע. מיהו יש לפקפק דאדרבה קדושת הרצפה יתירה, ועיין זכחים דף כד [ע"א] ובשבת דף יט ע"ב ובמהרש"ל שם. וצ"ל דטבעות לא מיקרי הוספה, כמו שכתב בבני חיי'. ע"כ. ולכל זה העירני ידידי המופלג הרב יצחק גרוסמן הי"ו מבחירי האברכים שע"י בית מדרשנו.

³⁴ כן העירני לשאלה זו ידידי הרב יצחק גרוסמן הי"ו ומצאתי בהערות הגרי"ש אלישיב (פסחים דף סה:): שכתב: דמסגי אצטבי. וצ"ל דהאיצטבאות הנ"ל הלמ"מ, דהא כתיב הכל בכתב עלי השכיל, דא"א להוסיף על העזרה. וחידוש הוא דהא לפ"ז היה שורה של איצטבאות בעזרה, ובמתני' תמיד לא נזכר מזה, ועוד נתחדש בסוגיין דהיה צריך לקפוץ על האיצטבאות, משום דשבח הוא לבני אהרן וכו'.

³⁵ כ"כ בחדושי ר' חיים הלוי (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה י) וז"ל שם: והנה שם פריך הגמ' ותיבעי ליה כל העזרה כולה, ומשני לעולם פשיטא ליה דעד ארעית תהומא קדיש והכי קמיבעיא ליה דרך שירות בכך או אין דרך שירות בכך, ר"ל ולהכי לא איבעי בכל העזרה, דאז ודאי דהוי דרך שירות, כיון דכולה בשוה, ורק בניטלה אבן אחת הוא דקמיבעיא ליה אי הוי דרך שירות או לא, ולפ"ז קשה לדעת הרמב"ם דאיירי בהוחזרה האבן למקומה, והאיבעיא היא אם תלוש חשוב רצפה, א"כ הרי אכתי כל העזרה ואבן אחת שוין, וצ"ע. ונראה דהרמב"ם ס"ל, דאם נימא דרצפה עליונה לבד הוא דקדיש, א"כ בנעקרה האבן נפסלה כל העזרה, דכיון דאותו מקום שנעקרה האבן חסר ביה קדושת מקדש, א"כ ממילא חסר בה מדת המקדש, והכל בכתב נאמר במקדש, דכולו כמו שהוא נתקדש, וכן צריך להיות כולו בקדושתו, ואי לאו הכי מיפסיל. וע"כ מפרש הרמב"ם, דהא דפריך הגמ' ותיבעי ליה כל העזרה כולה, אין ביאורו בנעקרה כל העזרה, דזה ודאי דעקירת כל הרצפה ועקירת מקצתה באבן אחת הכל אחד, ודין אחד להם, ורק דפרכת הגמ' היא, דאם נימא דרק רצפה העליונה הוא דקדיש, א"כ בנעקרה אבן אחת, כיון דחסר שם קדושת מקדש, א"כ מיפסלא בזה כל העזרה, ואמאי לא מיפסיל רק מקום האבן לבד, וע"ז הוא דמסיק אלא דכו"ע דעד ארעית תהומא קדיש, והאיבעיא היא רק אם דרך שירות בכך או לא, דבזה שפיר לא מיפסיל רק מקום העקירה, ושאר העזרה בהכשרה קיימא, דבזה דחד מקום לא הוי דרך שירות לא מיפסלא יתר העזרה, ומיושבת הסוגיא שפיר גם לדעת הרמב"ם. ונראה דדברינו מוכרחים, דהרי מסתימת לשון הרמב"ם דנעקרה האבן פסולה, הרי משמע דהוא הדין בנעקרה כל הרצפה, אשר הוא זה נגד הסוגיא דמחלקת בין כל העזרה לאבן אחת, ולמה לא חלק דבנעקרה רצפת כל העזרה כולה כשרה וכמבואר

כח. יש שכתב דלא יכלו לסוך את המזבח בסלמנדרא מדעת עצמם, כי הכל בכתב מיד ה' השכיל, ולא נזכר מציווי והיתר כזה לסוכו בסלמנדרא³⁶.

בסוגיין, וכן הראב"ד שהביא השמטת הדין דנעקרה האבן ועמד הכהן במקומה, והיינו משום דס"ל כדעת רש"י בפירושה דנעקרה האבן וכו', ומ"מ לא הביא הך דכל העזרה שאני, אלא ודאי דמפרשי כמו שכתבנו, דפרכת הגמ' ותיבעי ליה כל העזרה כולה, היינו דגם בנעקרה אבן אחת תפסל כל העזרה כולה, ולפי מה דמסקינן דעד ארעית תהומא קדיש באמת לא מיפסיל רק מקום האבן בלבד, והא ודאי דליכא שום חילוקא בין נעקרה אבן אחת לכל העזרה כולה, ולהכי הוא שסתמו הדברים.

³⁶ כן מבואר בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סימן לד) שציץ לדברי הגמ' בסוך חגיגה: אמר ריש לקיש אין אור גיהנם שולטת בפושעי ישראל ק"ו ממזבח הזהב מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון דכתיב כפלח הרמון רקתך, אל תקרי רקתך אלא ריקנין שבך על אחת כמה וכמה.

ובספר דברי שאול להגרי"ש נאטאנזאהן ז"ל מביא דהעולם מקשים דמה ראייה היא ממזבח הזהב דילמא סך מדמה של סלמנדרא על המזבח ולכך לא שלטה בו האש, ומתרץ כיון דסלמנדרא הוא טמא אין סכין בו המזבח דהיוצא מן הטמא טמא, ושלזה כווננו התוס' בחגיגה שם שהביאו התרגום דסלמנדרא וכו' ועכ"פ מאיס לגבוה שיסוכו בדבר טמא ע"ש.

ולפי דברינו האמורים שיש גם מין סלמנדרא טהור שאינו מטמא, יורד התירוץ הנז' שבדברי שאול, ונשאר קושית העולם במקומה.

אך קושית עולם זה אפשר לתרצה באופן אחר, והוא, שלא יכלו לסוך את המזבח בסלמנדרא כי היה מהוה זה חציצה בין ההקטרה למזבח כדנפסק ביו"ד סי' קצ"ח דם יבש חוצץ, ובמנחות דף כ"ו כ"ז מבואר דבעינן על המזבח ממש, ועוד יש לתרץ זאת בפשוטו ולומר שלא ילכו לסוך את המזבח בסלמנדרא מד"ע, כי הכל בכתב מיד ה' השכיל, ולא נזכר מציווי והיתר כזה לסוכו בסלמנדרא, ולכן אתי שפיר הלימוד של ר"ל דאין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל בק"ו ממזבח הזהב.

והלום ראיתי בספר בן יהודע שכותב לתרץ קושית הגרי"ש הנ"ל ולומר דכיון דסלמנדרא היא בריה בעל חי, לא מהני דמה אלא לבריה בע"ח כמוה ולא לעץ וכיוצא וכו' ודם סלמנדרא אינו דוחה האש אלא רק מבשר בע"ח עיין שם.

ויש להעיר על דבריו, דלא כן מבואר בספר חסידים סימן תתרי"ד, דמסופר שם דמעשה היה והביא נכרי אחד חלוק ואמר לנכרים שהוא היה חלוק של הנוצרי, ואמר אם אינכם מאמינים תראו מה אעשה, השליך החלוק באש ולא נשרפה, ואמרו הכומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושה בחלוק, אמר החכם תנו אותו אלי ואני אראה לכם מה יש בו, לקח חומץ חזק ובורית וכיבס החלוק לעיניהם, אמר השליכוהו עתה באש ותנסו, והשליכוהו באש ונשרף, אמרו לו מה ראית לכבסו, אמר להם מפני שהיה משוח בסלמנדרא והוצרכתי לכבס הבגד וכשלא היה על הבגד נשרף הבגד עיין שם, הרי לנו שהסלמנדרא מועילה לא רק לבעל חי, אלא אפילו על דומם כבגד, וממילא הוא הדין דמועיל גם על עץ והדומה לזה, ודלא כמו"ש לומר הספר בן יהודע, ולפלא על הגהמ"ח ז"ל שלא זכר שר באותה שעה מהמובא בזה בספר חסידים.

[ואגב. מהמעשה שהובא בספר חסידים למדנו גם שיש דרך להוריד את דם הסלמנדרא מעל זה שסכוהו מדמו, ומתורץ עי"ז בפשטות קושית הענף יוסף הנ"ל באות ב' שמקשה דמכיון שסכו לחזקיה בדם השרץ הרי נהיה טמא שרץ ואין שרה עליו לאחר מיכן רוח הקודש, דיש לומר דלאחר שהיו כבר בטוחים שלא ינסו עוד להעבירו למולך חקרו ודרשו עד שנודע להם איזו דרך שיוכלו להעביר ולהסיר ממנו דם הסלמנדרא ולטהרו, או שלא נודע בימי אחז לשום איש מכך ותלו את הדבר במבנהו העצמי, ולאחר מיכן כשחלפה הסכנה גילתה אמו את הדבר ומצאו דרך איך להסיר זאת ממנו ולטהרו].